

Wojtyńska, Wanda

Działalność Państwowych Zbiorów Sztuki

Kronika Zamkowa 1-2/49-50, 193-220

2005

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wanda Wojtyńska

DZIAŁALNOŚĆ PAŃSTWOWYCH ZBIORÓW SZTUKI*

RYS HISTORYCZNY

Zbiory Państwowe powstały w 1922 r.¹ jako organ wykonawczy Ministerstwa Robót Publicznych, później przydzielone zostały do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Administrowały kolekcją należącą do skarbu państwa, utworzoną po traktacie ryskim w wyniku rewindykacji dzieł sztuki z Rosji². Powracające obiekty znajdowały swe miejsce w gmachach reprezentacyjnych. Do budynków tych należały: Zamek Królewski w Warszawie z pałacem Pod Blachą, Łazienki Królewskie z Białym Domkiem, Belweder, Wawel, muzeum w Grodnie, zamek w Poznaniu, pałac w Racocie, pałac biskupi w Wilnie oraz obiekty w Spale, Białowieży i Wiśle.

Rozporządzeniem Rady Ministrów 7 lutego 1930 r. powołano Dyрекcję Państwowych Zbiorów Sztuki, która działała do wybuchu wojny³. Funkcję dyrektora sprawowali kolejno: Mieczysław Treter⁴ (4 II 1922 - 12 V 1924), Wojciech Stanisław Turczyński⁵ (19 V 1924 - 17 XII 1927) i Alfred Lauterbach (10 IV 1928 - 1938)⁶. Od 20 kwietnia 1938 r. Jerzy Szablowski kierował instytucją, piastując stanowisko zastępcy kierownika Państwowych Zbiorów Sztuki⁷.

Dnia 29 stycznia 1938 r. nastąpiło przekazanie w pięćdziesięcioletni depozyt zbiorów państwowych do Muzeum Na-

rodowego w Warszawie⁸. Obejmował on malarstwo, rzeźbę, grafikę, numizmaty i bibliotekę sztuki. Wyłączono dawne zbiory związane z gmachami zabytkowymi.

Państwowe Zbiory Sztuki działały przez blisko 18 lat. Głównym jej zadaniem była opieka nad zbiorami historycznymi, urządzenie nimi wnętrz muzealnych i reprezentacyjnych oraz inwentaryzowanie i sprawowanie opieki konserwatorskiej. Innym pionem działalności było gromadzenie kolekcji współczesnej sztuki polskiej z zamiarem utworzenia stałej ekspozycji. Na urządzenie wystaw czasowych i publikacje kładziono mniejszy nacisk, powstawały niejako na marginesie i związane były tematycznie z własnymi zbiorami.

Zagadnienie działalności Państwowych Zbiorów Sztuki jest bardzo obszerne i wielowątkowe. Zarysuję tu problem charakteru kolekcji, sposobu inwentaryzacji, wystaw: stałej i czasowej, działalności konserwatorskiej oraz wydawnictw. Ominę sprawę biblioteki, jaka powstała przy Zbiorach Państwowych, ponieważ jest monograficznie opracowana przez Zbigniewa Nykiela w „Rocznikach Bibliotecznych” z 1980 r.⁹.

Przy pisaniu pracy informacje czerpałam z materiałów archiwalnych: zespołów Ministerstwa Wyznań Religij-

* Referat na temat *Państwowych Zbiorów Sztuki w Zamku Królewskim w Warszawie* został wygłoszony na sesji zatytułowanej *200 lat muzealnictwa warszawskiego. Dzieje i perspektywy*, 16 XI 2005 r. Treścią wystąpienia była historia i organizacja tej instytucji. Tekst ukaże się drukiem w tomie posesyjnym.

nych i Oświecenia Publicznego oraz Kancelarii Cywilnej Prezydenta w Archiwum Akt Nowych, Archiwum Zamku Królewskiego, Zbiorów Specjalnych IS PAN. Korzystałam także z licznych publikacji. Między innymi informacje na temat Wawelu zaczerpnęłam z książki Franciszka Fuchsa, *Z historii odnowienia Wawelskiego Zamku 1905-1939* oraz Władysława Terleckiego *Zamek Królewski na Wawelu i jego restauracja*, zaś dane o działalności Kazimierza Skórewicza z monografii opracowanej przez Waldemara Baraniewskiego¹⁰.

WSPÓŁPRACA DYREKCJI ZBIORÓW PAŃSTWOWYCH Z INNYMI INSTYTUCJAMI I PODZIAŁ KOMPETENCJI

Dyrektor Zbiorów Państwowych działał w gmachach reprezentacyjnych w porozumieniu z Kancelarią Cywilną Prezydenta i Kierownictwem Odbudowy Zamków w Warszawie i Krakowie. Ta współpraca dotyczyła: użytkowania lokali, przeprowadzania inwestycji, zmian w urządzeniu wnętrz, utrzymywania bezpieczeństwa i udostępniania zwiedzającym¹¹. Kancelaria Cywilna sprawowała zarząd administracyjno-gospodarczy gmachami reprezentacyjnymi za pośrednictwem intendentów. Zbiorami artystycznymi zawiadywała Dyrekcja Zbiorów Państwowych¹².

Zakres zadań Dyrekcji Zbiorów Państwowych obejmował utrzymanie bezpośrednich kontaktów z pokrewnymi instytucjami, badaczami, ekspertami i artystami. Należały do nich: Departament Sztuki, Wydział Nauki, Rada Muzealna i Państwowa Rada Sztuki Polskiej działające przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Dyrekcja Archiwów Państwowych, Delegacja Polska w Moskwie i jej Ekspozytura w Warszawie, Polska Akademia Umiejętności w Krakowie, Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości¹³.

KIEROWNICTWA ODNOWIENIA ZAMKÓW KRÓLEWSKICH W WARSZAWIE I NA WAWELU¹⁴

Komitety Odnowienia Zamków i Komisje

Aby lepiej zrozumieć działalność Zbiorów Państwowych, należy oddzielić sfery kompetencji trzech instytucji, które pracowały równolegle w Zamkach w Warszawie i Krakowie, to jest: 1) Zbiorów Państwowych, 2) Kierownictwa Odnowienia Zamków¹⁵ i 3) Zarządu gmachami. W końcu lipca 1915 r. Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości przejęło społeczną opiekę nad budowlami historycznymi. Powstała pracownia inwentaryzacyjna¹⁶. Towarzystwo utworzyło stanowiska kustoszów. W Zamku Warszawskim społecznym kustoszem został Kazimierz Skórewicz, a od grudnia 1917 r. dawne budynki królewskie znalazły się pod zarządem państwowym Ministerstwa Rolnictwa, potem Ministerstwa Robót Publicznych. Skórewicz jako kustosz został jego urzędnikiem, zaś od lutego 1920 r. Naczelnikiem Zarządu Gmachów Reprezentacyjnych utworzonego w Ministerstwie Robót Publicznych, nie rezygnując z funkcji kustosa i kierownika odbudowy Zamku. Podlegały mu wszystkie sprawy związane z funkcjonowaniem gmachów reprezentacyjnych, m.in. konserwatorskie. Pierwsze posiedzenie Komisji w sprawie robót na Zamku Królewskim odbyło się 21 kwietnia 1921 r.

Administrowanie budynkami reprezentacyjnymi przejęła Kancelaria Cywilna Prezydenta 28 grudnia 1923 r.¹⁷, Wawel dopiero 27 kwietnia 1926 r.¹⁸.

Kierownictwa Odnowienia Zamków w Warszawie i Krakowie powołano 19 lutego 1920 r. Podlegały Ministerstwu Robót Publicznych. Pozostały tam do czasu rozwiązania Ministerstwa w 1932 r., potem przejął je Departament Budownictwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Na Wawelu funkcję kierownika od kwietnia 1916 do 1939 r. sprawował Adolf Szyszko-Bohusz.

Kierownikiem pracowni zajmującej się odbudową Zamku Warszawskiego, działającej początkowo w ramach Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości, był w latach 1915-1919 Kazimierz Skórewicz¹⁹, później w ramach Ministerstwa Robót Publicznych, gdzie pracował do 1928 r. Gdy przeszedł na emeryturę, kierownikiem robót w gmachach reprezentacyjnych został na kilka miesięcy Jan Seredyński, a potem Adolf Szyszko-Bohusz. Zastępował go w Warszawie Jan Dąbrowski. Adolf Szyszko-Bohusz umowę warszawską podpisał 13 grudnia 1928 r.²⁰

Z działalnością Kierownictwa Odnowienia Zamków na Wawelu i w Warszawie ścisły związek miały tzw. Komitety Odnowienia Zamków oraz Komisje. W przedwojennej historii odbudowy Zamków Komitety powoływano kilkakrotnie w latach 1920, 1927 i 1930²¹. Miały one w założeniu charakter doradczy i kontrolujący. Wydawały opinie o programie, całokształcie i kierunku robót, a także rozstrzygały zagadnienia konserwatorsko-artystyczne i nadzorowały całość prac. Ponieważ miały charakter ogólnopolski i zwoływano je raz lub dwa w roku, nie mogły spełniać właściwie swej roli. Wówczas dla Wawelu powoływano Komitety Lokalne, złożone z członków Komitetu Ogólnopolskiego mieszkających w Krakowie. Obradowały one często i miały większy udział w odbudowie Wawelu.

Ministerstwo Robót Publicznych w porozumieniu z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego powoływało też Komisje doradcze działające przy Kierownictwie Robót, najpierw 22 grudnia 1922 r., a następnie 17 kwietnia 1930 r. Wówczas powstały 4 komisje: konserwatorsko-architektoniczna, artystycznego wyposażenia wnętrz, uzupełnień i konserwacji zbiorów oraz urbanistyczna. Komisje miały być organem doradczym Kierownictwa Odnowienia Zamków, a Komitety Ministra Robót Publicznych. Po zniesieniu tego Ministerstwa Komitety stały się or-

ganem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych²².

Państwowe Zbiory Sztuki na Wawelu

W Krakowie²³ zaistniał konflikt między Kierownictwem Odbudowy Wawelu a Dyrekcją i kustoszem Zbiorów Państwowych. Adolf Szyszko-Bohusz, architekt, wcześniej profesor Politechniki Lwowskiej²⁴, skupił w swoich rękach pełną, niepodzielną władzę na Wawelu. Dążył do całkowitego oddzielenia Wawelu od centrali w Warszawie i Dyrekcji Zbiorów Państwowych. Podporządkował sobie kustosza. Uniezależnił swoją działalność od wszelkich władz zwierzchnich i samodzielnie realizował swoje projekty. Początkowo podlegał Wydziałowi Krajowemu Sejmu Galicyjskiego. 9 kwietnia 1916 r. podpisał z nim umowę, która sankcjonowała pełną niezależność jego stanowiska. W lutym 1920 r., gdy Wawel został podporządkowany Ministerstwu Robót Publicznych w Warszawie, Szyszko-Bohusz zawarł nową umowę, która pozostawiała mu nadal swobodę działania i pełne zwierzchnictwo nad Wawelem. Kolejne umowy nie ograniczały go w żadnym zakresie. Nie podzielił się władzą ze Zbiorami Państwowymi: ani z kustoszem, ani z ich dyrektorem.

Odbudowa Wawelu oceniona została przez Głównego Konserwatora w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego Jerzego Remera negatywnie²⁵. Jego tezy przedstawiono na posiedzeniu Państwowej Komisji Odnowienia Zamku Wawelskiego 14 grudnia 1934 r. Podobną opinię wyraził delegat Naczelnej Izby Kontroli Państwa Jan Czechowski. Według jego protokołu z 3 marca 1936 r. winę za zły efekt odbudowy Wawelu ponosiło również Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, ponieważ nie opracowało żadnego projektu przebudowy Wawelu, wystroju jego wnętrza ani projektu ostatecznego uregulowania i urządhzenia całego wzgórza wawelskiego²⁶.

Mimo tych opinii oraz krytyki prasowej zarzucającej Szyszko-Bohuszowi zbytne fantazjowanie na tematy historyczne i brak szacunku dla przeszłości²⁷, pozycja jego nie osłabła. Wzmocniła się nawet, gdy Wawel znalazł się pod nadzorem Kancelarii Cywilnej Prezydenta (1926). Ostatni etap kierowniczej pracy Szyszko-Bohusza był okresem zupełnie swobodnej, niezależnej działalności. Wówczas w sprawach zawodowych kontaktował się on, pomijając swoich zwierzchników, bezpośrednio z Kancelarią Cywilną Prezydenta.

Do opieki nad zbiorami ustanowiono stanowisko kustosa Zamku na Wawelu. Byli nimi kolejno Włodzimierz Antoniewicz (1 XII 1917 - III 1918) i Aleksander Borawski (1 XII 1920 - 3 VI 1921), potem już w ramach Zbiorów Państwowych Marian Morelowski (1 VII 1926 - 10 IV 1929) i Stanisław Świerż-Zaleski do 1939. Jednak przez cały czas, w wyniku postawy Szyszko-Bohusza, stanowisko kustosa było całkowicie podporządkowane Kierownictwu Odnowienia Zamku²⁸. Adolf Szyszko-Bohusz pisał do Zarządu Gmachów Reprezentacyjnych 11 września 1921 r. przy wniosku o mianowanie kustosa: „Prosiłem o wyraźne postawienie kwestii, że kustosz zbiorów na Wawelu jest funkcjonariuszem Kierownictwa i jako taki podlega bezpośrednio niżej podpisanemu, a tym samym żadnej samodzielnej polityki prowadzić nie może”²⁹.

W piśmie do Ministerstwa Robót Publicznych z 14 lutego 1924 r. oraz do Okręgowej Dyrekcji Robót Publicznych 1 Dyrekcji Zbiorów Państwowych zastrzegł sobie autonomię także z tytułu zawiadywania przedmiotami sztuki na Wawelu. Delegaci obu ministerstw zwrócili uwagę, że umowa z nim zawarta przyznawała mu tylko prawo dysponowania dziełami sztuki zakupionymi przez Kierownictwo Odbudowy ze składek i zapisów, zatem jego zastrzeżenie nie może odnosić się do przedmiotów wchodzących w skład Zbiorów Państwowych, jednak bez skutku³⁰.

Jednak Adolf Szyszko-Bohusz zamierzał przejąć na własność Wawelu dzieła sztuki, które stanowiły wyposażenie muzeum, a należały do Państwa i były pod merytoryczną opieką Państwowych Zbiorów Sztuki. Na posiedzeniu Komisji dla Uzupełnienia i Konserwacji Zbiorów 12 marca 1935 r. zatwierdził *Spis dzieł sztuki nierozzerwalnie związanych z zamkiem wawelskim*. Takie mu sformułowaniu zdecydowanie przeciwstawiła się nawet Kancelaria Cywilna Prezydenta. Przypomniano, że Zamek na Wawelu stanowi własność Państwa, podobnie jak urządzenie wnętrz, na które składają się przedmioty rewinkowane i zakupione później z funduszy państwowych, oraz że dysponowanie nimi przysługuje wyłącznie Prezydentowi Rzeczypospolitej Polskiej przy współudziale Dyrekcji Państwowych Zbiorów Sztuki. Jedynie przedmioty ofiarowywane bezpośrednio na Wawel mogą być „nierozzerwalnie” z nim związane³¹.

W piśmie z 10 marca 1927 r. do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego kustosz Zbiorów Państwowych dr Marian Morelowski pisał: „Pan kierownik Szyszko-Bohusz oświadczył mi, że nie życzy sobie, abym przedkładał do jego aprobaty projekty urządzania wnętrz Wawelu muzealiami [...] oświadczył mi wręcz, że dotąd on sam miał główną zasługę w sprawie wskrzeszenia Wawelu, że przez ten współudział mój w urządzaniu wnętrz Wawelu zasługa główna mogłaby być ostatecznie mnie przypisywaną”³². Marian Morelowski brał jedynie udział w komisjach urządzania wnętrz i musiał zgodzić się na to, że podporządkowany był służbowo kierownikowi Odnowienia Zamku Wawelskiego. W dniu 14 grudnia 1926 r. wydano przepisy dotyczące obowiązków służbowych kustosa Zbiorów Państwowych na Wawelu³³. Dyrektor Wojciech Stanisław Turczyński zaaprobował taki stan rzeczy i 12 marca 1927 r. opracował dla kustosa Mariana More-

lowskiego osobny, szczegółowy zakres obowiązków, z którego wynikało, iż podlega on służbowo nie Dyrektorowi Zbiorów Państwowych, jak inni kustosze, lecz Kierownictwu Odnowienia Zamku na Wawelu, oraz że wszystkie czynności wykonuje kustosz, stosując się do dyrektyw Kierownika³⁴.

Franciszek Fuchs ocenia, że praktycznie osobnej Dyrekcji Zbiorów Państwowych na Wawelu nie było i mimo istnienia stanowiska kustosza, to Szyszko-Bohusz całkowicie posiadał pod swoją opieką zbiory wawelskie.

Kustosz Marian Morelowski miał znaczący udział w zorganizowaniu Towarzystwa Przyjaciół Wawelu, którego działalność bardzo się przyczyniła do powiększenia zbiorów wawelskich³⁵. Jednak konflikt, jaki istniał między Szyszko-Bohuszem a Morelowskim, spowodował, iż ten ostatni musiał odejść ze stanowiska.

INWENTARYZACJA ZBIORÓW PAŃSTWOWYCH

Przy Zbiorach Państwowych w początkowym okresie działała Komisja Inwentaryzacji transportów dzieł sztuki wracających z Rosji, obecna zawsze przy otwieraniu skrzyń. W Archiwum Zamku Królewskiego znajdują się sporządzone przez nią, a dotyczące Zamku Królewskiego w Warszawie: Protokoły otwarcia skrzyń rewindykowanych z lat 1921-1924³⁶; Spis rzeczy rewindykowanych z Rosji ułożony wg przedmiotów, sporządzony w 1923 r., a uzupełniany do 1926 r.³⁷. W Archiwum Akt Nowych (AAN) znajduje się Rejestr rewindykowanych przedmiotów do Zamku Królewskiego w 1922 r.³⁸. Są również pliki kart zatytułowane Zbiory Państwowe Rzeczypospolitej. Składają się na nie zestawienie przedmiotów zamkowych i Łazienek zwróconych z Rosji na podstawie traktatu ryskiego³⁹, a także Wykazy arrasów jagiellońskich i innych nadesłanych przez Delegację Polską w Moskwie w latach 1922-1923⁴⁰. W Dziale Numizmatów

Muzeum Narodowego znajduje się Spis 11 397 medali i monet odebranych z Ermitażu, sporządzony przez Delegację Rzeczypospolitej Polskiej w Mieszanej Komisji Reewakuacyjnej⁴¹.

Sporządzaniu protokołów rewindykacyjnych towarzyszyło wpisywanie obiektów historycznych do inwentarzy reewakuacyjnych Zamku i Łazienek. Inwentarz przedmiotów reewakuowanych z Rosji do Łazienek, tzw. zasadniczy, sporządzony w marcu 1923 r., zachował się i znajduje w AAN⁴². Inwentarze reewakuacyjne, zasadnicze, były najistotniejsze, dotyczyły najcenniejszej części kolekcji stanisławowskiej. Niestety, zamkowy nie przetrwał wojny, spłonął podczas Powstania Warszawskiego na Starym Mieście.

W Archiwum Akt Nowych znajdują się dokumenty dotyczące kolekcji im. Krosnowskich: Wypis z aktu notarialnego, sporządzony przez Zygmunta Wasiętyńskiego, notariusza, w Warszawie 28 czerwca 1921 r.⁴³, oraz Inwentarz Zbiorów Krosnowskich. Jest to najpełniejszy spis (być może pierwszy) tej kolekcji, który obejmuje 2522 obiekty⁴⁴.

W Zbiorach Specjalnych Biblioteki IS PAN są spisy przewozowe muzealiów raperswilek przywiezionych do Warszawy w 1927 r., sporządzone przez Kazimierza Brokla także obiektów nieposiadających numerów inwentarzowych⁴⁵.

Dyrektor Zbiorów Państwowych Mieczysław Treter mówił o konieczności zaprowadzenia jednolitego inwentarza ogólnego zbiorów państwowych⁴⁶. Problem inwentaryzacji zbiorów, prowadzonej w takiej skali, był czymś nowym. Wymagał głębokiego zastanowienia i analiz. Mieczysław Treter odbył podróż do Lwowa 26 lutego 1923 r. celem zebrania materiałów naukowych dotyczących sposobów inwentaryzacji i katalogowania zbiorów. Odwiedził Bibliotekę Ossolińskich, Muzeum XX Lubomirskich oraz Bibliotekę Medyczną im. Gwalberta Pawlikowskiego⁴⁷.

W Zarządzie Gmachów Reprezentacyjnych odbyło się wiele narad po-

święconych inwentaryzacji zbiorów (15 V, 24 VI, 13 X 1922, 26 VII 1923). Od 1 stycznia 1922 r. obowiązywał już ustalony typ ksiąg inwentaryzacyjnych, opracowany dla wszystkich władz i urzędów Rzeczypospolitej Polskiej⁴⁸. Jednak przedstawiciel Naczelnej Izby Kontroli Państwa Roman Jagielski przychylił się do wniosku Kazimierza Brokla, że księgi inwentarzowe dzieł sztuki należy prowadzić inaczej, mianowicie wg dawnego typu inwentarza z 1875 r. (przepisanego w 1907) byłego Zarządu Pałaców Cesarskich, ze względu na odmienny charakter mienia zabytkowego⁴⁹. Księgi tego inwentarza rozdano poszczególnym gmachom reprezentacyjnym, by je kontynuować.

System, jaki Mieczysław Treter proponował, uwzględniał stopniowe dochodzenie do pełnej wersji inwentarza. Jako pierwsze stadium miał być krótki spis, następnie katalog kartkowy szczegółowo opracowany. Spis i katalog dałyby materiał do sporządzenia wykazów oddzielnych kategorii przedmiotów. Oprócz odnotowania ich w spisach ogólnych, ujmujących obiekty wg kolejności numerów, równocześnie wpisano by je do ksiąg działowych. Każdy gmach (np. w Łazienkach pałac Myślewicki, Biały Domek) miał posiadać oddzielne księgi inwentarzowe (ogólne spisy) ze swoją numeracją.

Obiekty spisywano by działami alfabetycznie, a w ramach działów kolejnymi numerami. Treter ustalił, iż inwentarz będzie zawierał obiekty bez uwzględnienia ich wartości zabytkowej. Zabytkowe zaś miały być oznaczone literą „Z” i dodatkowo opisane szczegółowo w katalogu kartkowym. Wobec bardzo drogiego kosztu fotografowania, rozpoczęto katalog rysunkowy, bardzo pomocny przy zbieraniu rozrzuconych kompletów.

Materiałem do tworzenia ksiąg działowych były spisy przedmiotów opatrzone kolejnymi numerami. Do spisów tych miały być użyte księgi już istniejące, pozostawione przez Rosjan⁵⁰. W maju 1922 r. Zarząd Gmachów Repre-

zentacyjnych ustalił ostatecznie zasady prowadzenia ksiąg inwentaryzacyjnych i delegował Kazimierza Brokla, urzędnika Zarządu Gmachów Reprezentacyjnych, do założenia ksiąg inwentaryzacyjnych oraz udzielenia odpowiednich wskazówek w poszczególnych urzędach o sposobie prowadzenia inwentarzy⁵¹.

Oprócz Inwentarzy reewakuacyjnych, (zasadniczych) były inwentarze aktualne. W Archiwum Akt Nowych zachował się inwentarz Łazienek i Białego Domku. Jest on suplementem do inwentarza zasadniczego. Ułożony tak samo: kategoriami następującymi po sobie w porządku alfabetycznym, np. biusty, fotele, konsole, obrazy, posagi itd. Ruch obiektów zapisany był w osobnej księdze, zw. Ewidencją ruchu przedmiotów wzbogacających Inwentarz Zasadniczy, prowadzonej jak księga rachunkowa: z przychodem po jednej i rozchodem po drugiej stronie. Nie zachował się aktualny inwentarz zamkowy. Zapewne śladem po jego istnieniu są numery na obiektach złożone z trzech elementów: numeru rzymskiego oznaczającego tom inwentarza; litery łacińskiej określającej dział, do którego obiekt należy, i numeru łacińskiego - kolejnego, pod którym został wpisany.

W taki sposób spisany inwentarz przedmiotów niereewakuacyjnych Łazienek znajduje się w AAN⁵².

Za czasów Mieczysława Tretera wykonane zostały na arkuszach i luźnych kartkach spisy biblioteki podręcznej, archiwaliów, reprodukcji, akwarel, grafiki, Białego Domku, pałacu w Łazienkach, dzieł sztuki z Zamku na Wawelu, brązów z Zamku Królewskiego w Warszawie i Łazienek, arrasów jagiellońskich, tkanin artystycznych, a także obrazów Zamku Królewskiego i Łazienek Królewskich; dzwonów rewindykowanych z Rosji i armat nieświeskich. Zastępowały one inwentarz⁵³.

Tego typu inwentarze częściowe, dotyczące kolekcji historycznej Zamku, to spisane ręką Tretera: Inwentarz obrazów w Pokojach Podkomorzego na Zam-

ku Królewskim, 22 października 1924 r.⁵⁴, Spis obrazów znajdujących się w Zamku Królewskim, 1924-1925⁵⁵, oraz Inwentarz pokoi królewskich na Zamku, 1924 r.⁵⁶. W zamkowym Archiwum jest też Zestawienie Inwentarza Zamku Królewskiego z dnia 15 września 1922 r. z Inwentarzem spisany 18 listopada 1799 r. po śmierci Stanisława Augusta⁵⁷, a także Spis mebli i innych przedmiotów inwentarzowych wypożyczonych Dyrekcji Zbiorów Państwowych do użytku osobistego⁵⁸ oraz Inwentarz mebli w Pokojach Podkomorzego⁵⁹.

W Muzeum Narodowym w Warszawie znajduje się Inwentarz Państwowych Zbiorów Sztuki, Dział im. Krosnowskich. Wpisano tam 1465 pozycji, obrazów, rzeźb, mebli, tkanin, porcelany, szkła i broni.

Obiekty z Muzeum w Rapperswilu zostały wpisane na własność do zachowanego Inwentarza Muzeum Wojska Polskiego w dniach 15 stycznia 1929 r. oraz 2 i 12 maja 1930 r., a część z nich z kolei, przekazaną w depozycie do Muzeum Narodowego w Warszawie, wpisano tam do znajdującej się w Dziale Inwentarzy - księgi depozytowej pod tymi samymi numerami.

W Archiwum Akt Nowych zachowały się także Inwentarze reprodukcji. Obejmują negatywy zdjęć z lat 1923-1927⁶⁰.

Obiekty sztuki współczesnej oraz obecnie kupowane do zbiorów, dary, ostatnie rewindykacje z lat 1926-1928 wpisywane były do osobnego inwentarza, zachowanego w Dziale Inwentarzy MNW. Księga Ogólna Inwentarza Zbiorów Państwowych obejmuje wpisy od sierpnia 1919 r. i zawiera 4728 obiektów. Oprócz podstawowych danych odnotowywane są tu: ruch muzealiów, miejsce przechowywania, udział w wystawach, prace konserwatorskie, cena zakupu, od kogo nabyte.

Zachowały się też katalogi kartkowe. Spis brązów Zamku Królewskiego w katalogu kartkowym uzupełniony został o szkice rysunkowe⁶¹. W Dziale Inwentarzy MNW znajdują się kartoteki: Pań-

stwowych Zbiorów Sztuki oraz oddanych w depozyt, np. na Wawel, do zamku w Poznaniu, a także przyjętych w depozyt obiektów Działu im. Krosnowskich i inne. W Archiwum Zamku Królewskiego jest inwentarz kartkowy Zamku Królewskiego, Łazienek i Białego Domku⁶², który przekazany został przez Muzeum Narodowe w Warszawie w 1981 r., niestety bez działu „Meble” w części zamkowej. Niejako jego uzupełnieniem jest zgromadzona przez Brokla w trzech częściach fototeka zatytułowana Wnętrza Zamku Królewskiego⁶³, natomiast w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Instytutu Sztuki PAN kartoteka kolekcji Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu⁶⁴.

W MNW zachowały się dwa inwentarze szwajcarskie zbiorów rapperswilskich. Jeden to tzw. Stary Katalog spisywany przed 1915 r., a drugi Nowy Inwentarz Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu, dwutomowy, spisany przez dyrektora Konstantego Żmigrodzkiego w Szwajcarii w 1915-1920 r.⁶⁵. Do Warszawy w 1927 r. przywiezione zostały także eksponaty nieskatalogowane. Wszystkie wymieniono w spisach przewozowych sporządzonych przez K. Brokla i H. Jagielskiego. Obecnie znajdują się w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Instytutu Sztuki PAN⁶⁶.

W Dziale Numizmatycznym MNW jest trzytomowy Inwentarz Gabinetu Numizmatycznego Państwowych Zbiorów Sztuki [Ermitaż], spisywany od czerwca do września 1939 r., już po przekazaniu go w depozyt do Muzeum Narodowego w Warszawie⁶⁷. W 1927 r. Zbiory Państwowe otrzymały również stemple do medali z czasów Stanisława Augusta, które w 1930 r. przekazano do Mennicy Państwowej. Inwentarz tych stempli znajduje się w Zbiorach Specjalnych Biblioteki Instytutu Sztuki PAN⁶⁸.

Materiały dotyczące prac konserwatorskich prowadzonych w ramach PZS są w zespole Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego AAN: sygn. 7024 to konserwacja zabytków,

układ wg miejscowości; sygn. 7026, Wawel, wycinki prasowe dotyczące restauracji Zamku; sygn. 7056, sprawozdania z komisji konserwatorskich dotyczących Wawelu; sygn. 7094, konserwacja Zbiorów Państwowych 1920-1927 i 1938; sygn. 7095, konserwacja ram. W Zbiorach Specjalnych PAN jest zespół Komisariatu Rządu na m.st. Warszawę z lat 1920-1939. Wydział K, Oddział KS, nr inw. 1135 - to akta dotyczące przebiegu prac konserwatorskich na Zamku, w Belwederze i Łazienkach. Numeracja związana z inwentarzami okresu międzywojennego to zielone napisy na nalepkach, które zawierały kolejny numer działu. Przy tym nowym numerze w księdze inwentarzowej uwidoczniono też stary czerwony z roku 1875. Wcześniejsza numeracja sprzed 1875 r. była pisana dużymi niebieskimi literami.

PAŃSTWOWA KOLEKCJA ZBIORÓW SZTUKI

Objęwała ona obiekty stanowiące urządzenie wnętrz historycznych Zamków w Warszawie, Krakowie, pałacu w Łazienkach oraz stałych ekspozycji sztuki polskiej w Kamienicy Baryczków w Warszawie, Muzeum w Grodnie, a tak-

że wyposażenie wnętrz użytkowych przeznaczonych na cele reprezentacyjne dla prezydenta w Belwederze, Racocie, Spale, Wilnie i Wiśle. W wymienionych wyżej obiektach muzealnych były również pokoje reprezentacyjne.

Zbiory Państwowe w Warszawie⁶⁹ miały trzy działy. Pierwszy w Zamku Królewskim, na który składały się stanisławowskie wyposażenie pokoi królewskich i Galeria Sztuki Polskiej (przez wiele lat zmagazynowana w Bibliotece Królewskiej). Drugi dział w pałacu Pod Blachą, zawierający: Zbiory Państwowe im. Krosnowskich, Gabinet Numizmatyczny, Bibliotekę Sztuki, Archiwum fotograficzne. Trzeci dział zaś w Łazienkach Królewskich, gdzie było wyposażenie historyczne Pałacu na Wodzie i Białego Domku.

W Grodnie, w Starym Zamku, działało Państwowe Muzeum Historyczno-Etnograficzne w ramach Państwowych Zbiorów Sztuki⁷⁰, które utworzono w 1922 r. Gromadziło przedmioty z zakresu archeologii, geologii, a także sztukę ludową, broń, obrazy, przemysł artystyczny i numizmatykę. Kustoszem od założenia był Józef Jodkowski.

W poznańskim Zamku urządzono w 1923 r. w ramach Zbiorów Państwo-

1. Miecz z pochwą Orderu Orła Białego Stanisława Augusta, zw. koronacyjnym, nr inw. PZS 1721. Rewindykowany z Rosji 5 kwietnia 1928, Zamek Królewski w Warszawie, nr inw. ZKW 1251. Fot. M. Bronarski/Sword with sheath of the Order of the White Eagle of Stanislaus Augustus (the so-called coronation sword), inventory no. PZS 1721. Repossessed from Russia on 5 April 1928, The Royal Castle in Warsaw, inventory no. ZKW 1251. Photograph: M. Bronarski

wych stałą ekspozycję sztuki kościelnej z depozytu zbiorów diecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej⁷¹. Muzeum założone zostało przez arcybiskupa Floriana Stablewskiego. Jego załącznikiem były obiekty pochodzące ze zbiorów księdza Munzenbergera, historyka sztuki z Kolonii, oraz cała kolekcja obrazów kupiona przez księdza arcybiskupa Floriana Stablewskiego w Rzymie, a także pamiątki po księdzu kardynale Mieczysławie Ledóchowskim. Dział rzeźb drewnianych liczył 150 sztuk, wśród nich Madonny gotyckie, rzeźby Wita Stwosza. Z wieku XVII i XVIII muzeum posiadało wiele portretów trumiennych rodzin Ossowskich i Pawłowskich. Były tam płótna szkoły włoskiej i hiszpańskiej oraz ikony z XVII i XVIII w. Kustoszem z ramienia Zbiorów Państwowych był dr Nikodem Pajzderski - konserwator wojewódzki, oraz ksiądz Edmund Majkowski, dyrektor Archiwum i Biblioteki Diecezjalnej - z ramienia władzy duchownej.

Wawel w okresie międzywojennym stanowił gmach reprezentacyjny⁷². Po traktacie ryskim wróciły do niego *Głowy wawelskie* i około 100 arrasów. Napływały dary: Zbiory Loewenfelda, na które składały się srebra, oręż i makaty; Jana Nowaczyńskiego, zawierające meble, makaty, kilimy, brązy; Leona Pinińskiego - obrazy starych mistrzów. Cennym darem dla Wawelu była kolekcja Dawida i Antoniny Abrahamowiczów⁷³, składająca się głównie z obrazów i mebli, razem 119 sztuk. Wśród nich dzieła Józefa Chełmońskiego, Ludwika Gottlieba, Jana Fałata, Piotra Michałowskiego, Jacka Malczewskiego, Juliusza Kossaka, m in. *Stańczyk* Jana Matejki.

W Wilnie do gmachów reprezentacyjnych należał Pałac Rzeczypospolitej, dawniej Biskupi, który w końcu XVIII w. nabyła na licytacji Rzeczypospolita. Później był siedzibą cesarza Rosji, a następnie rezydencją prezydencką⁷⁴.

Siedzibą reprezentacyjną w Spale⁷⁵ był dawny pałacyk cara Aleksandra III, murowany z piętna drewnianym, oto-

czony parkiem w stylu angielskim i lasami. W lutym 1920 r., na mocy uchwały Rady Ministrów, zabudowania Spały wraz z otaczającą częścią lasów przeszły pod zarząd Ministra Robót Publicznych i służyły celom reprezentacyjnym. Pałacyk był miejscem wypoczynku prezydenta i specjalnych spotkań dyplomatycznych. Przy nim zbudowano w 1923 r. mały drewniany kościółek w stylu podhalańskim. Autorem projektu był Kazimierz Skórewicz. Osiem witraży zaprojektowanych przez Jana Winiarza wykonała krakowska firma Żeleńskiego. W sprawie wykończenia wnętrz odbyła się komisja w maju 1927 r.⁷⁶.

W Białowieży gmachem reprezentacyjnym był dawny pałac carski, wybudowany na polecenie Aleksandra III w latach 1889-1894 wg projektu Mikołaja de Rocheforta. Był to eklektyczny budynek z czerwonej i żółtej cegły⁷⁷.

Belweder⁷⁸ w 1818 r. został odkupiony od Onufrego Kickiego (starosty ryckiego) przez rząd Królestwa Polskiego na rezydencję Wielkiego Księcia Konstantego. W latach 1918-1922 był siedzibą Naczelnika Państwa Józefa Piłsudskiego, później prezydentów: Gabriela Narutowicza, Stanisława Wojciechowskiego, a następnie od 1926 znowu Józefa Piłsudskiego. W latach 1935-1939 mieściło się w nim Muzeum Marszałka Piłsudskiego, które zostało zlikwidowane w listopadzie 1939 r. przez niemieckie władze okupacyjne.

Klasycystyczny pałac w Racocie⁷⁹, koło Kościana w woj. poznańskim, wybudowany po 1774 r. (1785) z dwiema oficynami i parkiem krajobrazowym, należał do Antoniego Jabłonowskiego. Projektodawcą był prawdopodobnie Dominik Merlini. Jabłonowski w 1798 r. sprzedał pałac Wilhelmowi Orańskiemu. Na początku XX w. w miejsce tego pałacu zbudowano nowy. W 1919 r. na mocy traktatu wersalskiego pałac w Racocie przeszedł na własność Skarbu Państwa Polskiego. Rada Ministrów po odzyskaniu niepodległości uznała go za gmach reprezentacyjny. W 1928 r.

na mocy dekretu prezydenta Ignacego Mościckiego stał się siedzibą państwowej stadniny koni, taką też funkcję pełni dziś.

Zameczek w Wiśle zbudowany został dla prezydenta wg projektu Adolfa Szyszko-Bohusza w latach 1929-1931 na stokach Zadniego Gronia⁸⁰. Był to dar ziemi śląskiej dla prezydenta II Rzeczypospolitej Polskiej Ignacego Mościckiego.

Zbiory Państwowe przejęły z Galerii Miączyńskich-Dzieduszyckich we Lwowie 61 obrazów. Zostały one sprzedane Państwu za sumę 300 000 zł w zamian za umorzenie zaległych podatków, z czego 28 znalazło się na Wawelu, 33 w Warszawie⁸¹.

Dyrekcja Zbiorów Państwowych zaopatrywała także mieniem prywatnym zwróconym z Rosji, które leżało zapakowane w Sali Senatorskiej, oraz składem dzwonów na Pradze⁸².

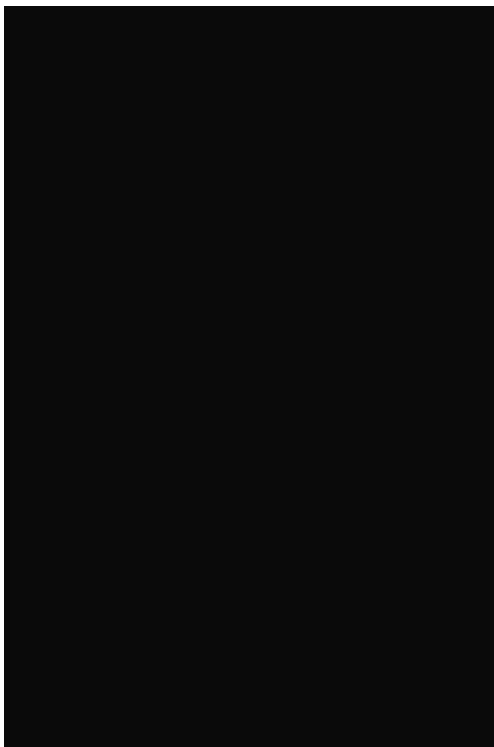
Zbiory Państwowe przejęły opiekę merytoryczną i konserwatorską nad kolekcją inż. Stanisława Krosnowskiego, która zgromadzona została w Petersburgu w latach 1888-1917. Obiekty te trafiły do Warszawy 2 kwietnia 1922 r. Wśród nich były muzealia i pamiątki rodzinne. Zbiory Państwowe roztoczyły opiekę nad częścią kolekcji o charakterze muzealnego depozytu. Pozostałe obiekty zostały zwrócone rodzinie. Akt notarialny podpisany 28 czerwca 1921 r. w Warszawie powołał do życia fundację o nazwie Muzeum imienia Tabasz Junosza Krosnowskich. Tak więc zbiory te nie należały nigdy do Państwa ani formalnie do Zbiorów Państwowych. Nigdy nie powstał statut fundacji. Obiekty muzealne miały być zinwentaryzowane. Zaś przyszedł kurator Stanisław Krosnowski zobowiązał się wybudować gmach i wystawić zbiory na widok publiczny. Duża część umowy nie została zrealizowana. Krosnowski zmarł 27 stycznia 1933 r.

Na kolekcję składały się: obrazy, meble, gobeliny, srebro, brązy, militaria itd. Wśród obrazów znajdowały się cenne płótna Bernarda Bellotta z numerami inwentarza galerii Stanisława Augusta,

2. Jean-Antoine Houdon, Popiersie Aleksandra Wielkiego, Francja, 1784, nr inw. PZS 2878. Rewindykowany z Rosji w 1928, Zamek Królewski w Warszawie, nr inw. ZKW 3424. Fot M. Bronarski / Jean-Antoine Houdon, Bust of Alexander the Great, France, 1784, inventory no. PZS 2878. Repossessed from Russia in 1928, the Royal Casde in Warsaw, inventory no. ZKW 3424. Photograph: M. Bronarski

np. Łuk Konstantina, Widok Warszawy ujęty z apartamentu Ghigiottiego, Wyprzedzenie przez Chrystusa handlarzy ze świątyni, Autoportret malarza w stroju weneckiego patrycjusza, Pułkownik Königsfels uczący jazdy konnej księcia Józefa Poniatowskiego, Chłopiec stajenny prowadzący konia-, ponadto zbiór portretów królów polskich: Zygmunta Augusta, Michała Korybuta, Jana Kazimierza, Władysława IV, Stanisława Leszczyńskiego, Augusta II i Augusta III oraz wiele innych.

Właściwie od razu kolekcja ta uległa rozproszению. Część obiektów ekspono-

3. Nieokreślony rzeźbiarz rzymski wg Praksytelesa, *Satyr odpoczywający*, Rzym, 2. ćwierć II w. n.e. Do Zbiorów Państwowych włączony tytułem ekwiwalentu w ramach akcji rewindykacyjnej w 1928, nr inw. PZS 3127, Zamek Królewski w Warszawie, nr inw. ZKW 1899. Fot. M. Bronarski/Undefined Roman sculpture after Praxiteles, *Satyr resting*, Rome, second quarter of 2nd century AD. It was added to the National Collections as 'an equivalent' under the repossession action of 1928, inventory no. PZS 3127, the Royal Castle in Warsaw, inventory no. ZKW 1899. Photograph: M. Bronarski

wano w Zamku Królewskim, a część była w pałacu Pod Blachą. W latach 20. i 30. XX w. wiele przedmiotów zostało wypożyczonych różnym urzędom i instytucjom. Fragment tej kolekcji w 1936 r. został przeniesiony do nowo otwartego gmachu Muzeum Narodowego i umieszczony w oddzielnej sali jako Fundacja im. Stanisława Krosnowskiego. Inwentarz Działu im. Krosnowskich wymienia 1465 pozycji. Dalsze ozproszenie nastąpiło w czasie II wojny światowej⁸³.

Państwowe Zbiory Sztuki wzbogaciły się także o zasoby Muzeum Narodowego Polskiego w Rapperswilu, które zostało założone w 1870 r. Zbierało pamiątki i dokumenty historyczne z powstań narodowych 1831 i 1863 r. Posiadało dział artystyczny, archiwum i bibliotekę. Według Deklaracji założycielskiej z 28 grudnia 1873 r. muzeum było własnością narodu polskiego i miało być zwrócone rządowi wolnej Polski. Od chwili odzyskania niepodległości rozpoczęto starania o przeniesienie muzeum ze Szwajcarii do Polski. Sejm Polski uchwalił w październiku 1921 r. rezolucję, w której postanowił zbiory rapperswilskie przenieść do Warszawy. W 1923 r. państwo polskie przejęło muzeum na własność, a zbiory przywieziono do Warszawy 15 października 1927 r.⁸⁴.

Muzealia oddano Zbiorom Państwowym, po czym wpisano je na własność do inwentarza Muzeum Wojska. Stamtąd część zbiorów przekazano w depozyt do Muzeum Narodowego. Niektóre obiekty znalazły się w Zamku i innych instytucjach. Księgozbiór, rękopisy, ryciny, mapy przeszły na własność Biblioteki Narodowej i oddano je do Centralnej Biblioteki Wojskowej jako depozyt. W kolekcji tej znajdowały się portrety patriotów polskich, królów, rzeźby Teofila Lenartowicza, Wiktora Brodzkiego, medale upamiętniające powstania narodowe, chorągwie, sentymentalne pamiątki po znanych Polakach, np. pukiel włosów Tadeusza Kościuszki, fajka generała Jana Zygmunta Skrzyneckiego, pudełko rzeźbione przez więźnia w Kownie w 1865 r.

W latach 1926-1928 do Zbiorów Państwowych napłynęły w wyniku rewindykacji liczne obiekty numizmatyczne, z których utworzono odrębny dział. Od maja 1926 r. przy organizacji tego działu pracował Adam Solecki, który w 1928 r. został kustoszem tych zbiorów. Utworzono podręczną bibliotekę liczącą 80 tomów⁸⁵.

W skład kolekcji Zbiorów Państwowych wchodziły m.in. zbiory monet króla Stanisława Augusta, kolekcje raperswilskie i charkowskie (te ostatnie należały wcześniej do Radziwiłłów z Nieświeża). Zbiór Królewski zawierał ponad 3000 sztuk monet greckich, rzymskich i bizantyńskich. Należały one do najcenniejszych okazów numizmatyki starożytnej. Szczególnie wartościowe były wielkie brązy cesarskie z I i II w. n.e. z portretami imperatorów rzymskich. Natomiast monety bizantyńskie to tylko ciekawsze egzemplarze z poszczególnych okresów. Monety pochodzące z Rapperswilu i Charkowa były przeważnie odlewami lub kopiami⁸⁶. W 1927 r. Zbiory Państwowe otrzymały także stemple do medali z czasów Stanisława Augusta, które w 1930 r. przekazano do Mennicy Państwowej⁸⁷.

W 1928 r. Dyrekcja Zbiorów Państwowych umieściła w mennicy swój Gabinet Numizmatyczny, którego otwarcie nastąpiło 21 października⁸⁸.

DARY

Państwowe Zbiory Sztuki otrzymały m.in. w charakterze depozytu bezterminowego część legatu po malarzu Janie Ciaglińskim⁸⁹, który zmarł w 1913 r. w Petersburgu. Legat przejęty został przez Skarb Państwa w grudniu 1932 r. Obejmował obrazy, studia, szkice portretowe i szkice z podróży. Prace te przydzielono także do zbiorów innych instytucji.

Legat Romana Kobylińskiego składał się z 13 skrzyń książek i pism z dziedziny sztuki⁹⁰.

Zbiory Państwowe przejęły także 766 klisz ze zbiorów TOnZP w Moskwie oraz 452 klisze obiektów zinventaryzowanych z Departamentu Sztuki⁹¹.

Darem Maurycego Potockiego w 1926 r. były dwa obrazy Bernarda Bellotta, *Król Stanisław August ogląda Zamek Warszawski po pożarze w roku 1765* i *Widok z tarasu zamkowego*.

Dwa XVII-wieczne gobeliny, *Wieża Babel* oraz *Pochód triumfalny Scypiona*

z serii *Dzieje Scypiona Afrykańskiego*⁹², w 1934 r. zostały darowane przez Marię z Kronenbergów Taube do Państwowych Zbiorów Sztuki⁹³.

ZAKUPY

Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 14 lipca 1927 r. powołał do życia dwie komisje zakupów Zbiorów Państwowych: jedną - zakupów muzealnych, a druga - niemuzealnych. Podział ten zlikwidowano 25 kwietnia 1929 r. i odtąd działała jedna wspólna komisja⁹⁴.

Cennym nabytkiem był kupiony od Adama Branickiego z Wilanowa perski, jedwabny kobierzec, tzw. *Wilanowski*, wyrób warsztatów dworskich w Kaszanie. Uzyskany został w 1929 r. przez Skarb Państwa na zasadzie pierwokupu za znaczną sumę 867 000 zł⁹⁵. Obrazy Jana Matejki: *Rejtan* i *Stefan Batory* także kupiono do Zbiorów Państwowych. Pierwszy w 1921 r. w antykwariacie w Wiedniu, a drugi w 1931 r. od hrabiego Benedykta Tyszkiewicza. Dwa portrety Jana Chrzyciela Oudry: *Stanisław Leszczyński w stroju pielgrzyma* i *Maria Leszczyńska słuchająca wróżby*, kupiono od Marii Kirck z Salzburga. Dwie wazy porcelanowe w oprawie brązowej z herbem Stanisława Augusta z fabryki w Sèvres nabyto w 1926 r. od Adama Kochanowicza. Wtedy też kupiono *Projekt na wnętrze zamkowe* Jana Bogumiła Plerscha od pani Heleny Łaskaszewskiej oraz portret Stefana Czarnieckiego Brodera Matthisena z byłych zbiorów cesarskich w Berlinie. Rok później zakupiono do Zbiorów Państwowych dwa obrazy olejne Bacciarellego: portret pani Grabowskiej i szkic obrazu do Sali Rycerskiej *Król Sobieski pod Wiedniem*⁹⁶.

Wiele obiektów pozyskano do zbiorów za pośrednictwem Szymona Szwarca, antykwariusza wiedeńskiego. Między innymi kurdyban z XVII w. z zamku królów saskich w Moritzburgu pod Dreznem o powierzchni 135 m² do północ-

4. Jan Matejko, *Rejtan*, 1866. Obraz kupiony do Zbiorów Państwowych w roku 1921 ze zbiorów cesarskich w Wiedniu, nr inw. PZS 903, Zamek Królewski w Warszawie, nr inw. ZKW 1048. Fot. M. Bronarski / Jan Matejko, *Rejtan*, 1866. Painting bought for the National Collections in 1921 from the Imperial Collections in Vienna, inventory no. PZS 903, the Royal Castle in Warsaw, inventory no. ZKW 1048. Photograph: M. Bronarski

nego skrzydła Zamku na Wawelu, a także namiot turecki zdobyty pod Wiedniem⁹⁷. Przykłady oczywiście można by mnożyć⁹⁸.

STAŁA EKSPOZYCJA SZTUKI POLSKIEJ

Państwowe Zbiory Sztuki posiadały stałą ekspozycję sztuki polskiej, która otwarta została dnia 12 marca 1932 r. w kamienicy Baryczków na Starym Mieście⁹⁹.

Oprócz dzieł artystów polskich XIX w. zgromadzono także dzieła współczesnych żyjących artystów. Obok Artura Grottgera, Józefa Brandta, Antoniego Brodowskiego, Józefa Chełmońskiego, Aleksandra Gierymskiego, Piotra Michałowskiego, znajdowały się również dzieła Leona Wyczółkowskiego, Xawerego Dunikowskiego, Władysława Ślewińskiego, Jacka Malczewskiego, Józefa Pankiewicza i Wojciecha Weissa. Młoda i najmłodsza sztuka polska reprezentowana była przez dzieła Romana Kramsz-

tyka, Wacława Borowskiego, Wacława Wąsowicza, Kamila Witkowskiego, Aleksandra Rafałowskiego, Tytusa Czyżewskiego, braci Andrzeja i Zbigniewa Pronaszków, Felicjana Kowarskiego i Henryka Kunę.

Recenzenci doceniali wagę powstania tego typu galerii, jednak pojawiły się też głosy krytyczne. Nie podobało się połączenie sztuki dawnej ze współczesną i proponowano usunięcie działu retrospektywnego z wystawy oraz przetworzenie jej w galerię sztuki nowoczesnej¹⁰⁰. Zarzucano również Państwowym Zbiorem Sztuki pewien konserwatyzm, czy brak odwagi, z racji niezamieszczenia na wystawie dzieł twórców najbardziej awangardowych, mimo iż takie były w kolekcji. Chwalono natomiast walory ekspozycyjne wystawy, harmonijne ułożenie obiektów w bardzo małym pomieszczeniu. Skoczył w swojej recenzji zwracał uwagę na złe warunki lokalowe galerii. Określał je jako prowizoryczne, gdyż kamienica Baryczków ze względu na roz-

kład sal, ich oświetleniu i bezpieczeństwo pożarowe (drewniane stropy i schody) nie nadawała się na stałe pomieszczenie dla galerii. Być może z tym wiązał się fakt, że ekspozycja była rzadko odwiedzana. Jej roczna frekwencja zamykała się liczbą 5000 zwiedzających¹⁰¹. Jest to zastanawiające, zważywszy, że galeria ta była wówczas największym zbiorem najnowszej sztuki polskiej ostatnich trzydziestu lat. Ekspozycji tej towarzyszył katalog.

Zbiory Państwowe posiadały kilkadziesiąt dzieł sztuki obcej, które z niej nie były eksponowane¹⁰².

WYSTAWY CZASOWE

Zbiory Państwowe organizowały także wystawy czasowe, mimo iż nie leżało

to w wyznaczonym zakresie działań ich dyrekcji. Tematycznie ograniczały się do prezentowania własnych zbiorów.

Od 6 stycznia 1923 r. pokazano w Zamku Królewskim w Warszawie *Arrasy jagiellońskie i Widoki starej Warszawy* Canaletta, zwrócone z Rosji po traktacie ryskim¹⁰³. Wystawie towarzyszyła sprzedaż broszury autorstwa Mariana Morelowskiego i pocztówek z widokami arrasów¹⁰⁴.

Od 18 marca do 1 czerwca 1926 r. w Zamku pokazano dzieła sztuki polskiej kupione z funduszy państwowych w poprzednich latach. Wystawiono 149 obrazów, 11 rzeźb¹⁰⁵. Dzieła te 6 lat później eksponowano na stałej wystawie *Sztuki polskiej* w Kamienicy Baryczków.

Jan Kleczyński w swojej recenzji zamieszczonej w „Kurierze Warszawskim”

5. Wnętrze Pokoju Oficerskiego, 1923. Ściany dekorowane arrasami jagiellońskimi, odzyskanymi w wyniku rewindykacji w 1923. Archiwum Zamku Królewskiego (AZK), zespół Wnętrza Zamku Królewskiego, Albumy Kazimierza Brokła, sygn. 3152. Fot. Autor nieznany / Interior of the Officers' Room, 1923. The walls are decorated with Jagiellonian tapestries which were regained in 1923. Archives of the Royal Casde in Warsaw (AZK), Interiors of the Royal Casde, book of Kazimierz Broki, cat. no. 3152. Photograph: Author unknown

wysoko ocenił tę ekspozycję. Stwierdził, że całość była znakomicie „ułożona” i z dużym znanstwem dobrana. Uważał, że każdy Polak powinien zobaczyć tę wystawę ze względu na zbiór pierwszorzędných utworów współczesnych artystów, których nie można obejrzeć na innych ekspozycjach, a które dają wyobrażenie o dążeniach ostatniego pokolenia. Całość wypowiedzi kończył ogólnym stwierdzeniem, że opieka urzędowa nad sprawami sztuki polskiej znajduje się w dobrych rękach¹⁰⁶.

Całkowicie przeciwne zdanie na temat sposobu eksponowania dzieł prezentował w swoim artykule Józef Czajkowski. Pisał on: „Zamiast przemyślanych i urządzonych sal, mamy zwykły, najpopularniejszy skład obrazów”. Krytykował powieszenie obrazów na tle pozostałych tapet i obić w sąsiedztwie portier, lambrekinów i kanap¹⁰⁷.

W dniu 1 października 1937 r. w Łazienkach Jerzy Szablowski otworzył wystawę zatytułowaną *Historia Łazienek Królewskich w świetle planów i projektów*¹⁰⁸. Była to najbardziej ambitna i najciekawsza ekspozycja w całej działalności Państwowych Zbiorów Sztuki. Wystawa ilustrowała powstanie i budowę pałacu oraz innych budowli w parku Łazienkowskim. W trzech salach rozmieszczonych zostało około 150 obrazów, rycin, planów i szkiców z lat 1786, 1787, 1791. Prace Tylmana z Gameren, Jana Christiana Kamsetzera, Dominika Merliniego, Szymona Bogumiła Zuga, Christiana Aignera, Bernarda Bellotta, Jana Piotra Norblina, Zygmunta Yögla. Obiekty pochodziły z Gabinetu Rycin Biblioteki Uniwersytetu Warszawskiego, prywatnych zbiorów Patka, bibliotek, muzeów i towarzystw stołecznych, Krakowa, Lwowa, Poznania, Berlina i Dreżna. Wystawiono też gipsowy model *Łazienki* Stanisława Herakliusza Lubomirskiego, wykonany przez Zakład Architektury Politechniki Warszawskiej na podstawie XVII-wiecznych planów, który cieszył się wielkim zainteresowaniem oglądających¹⁰⁹. W związku z wystawą jej twórca opracował katalog.

PRACOWNIE KONSERWATORSKIE

Istotną rolę w działalności Państwowych Zbiorów Sztuki odgrywały pracownie konserwatorskie. Współpracowały one z Kierownictwem Odbudowy Zamku w Warszawie. Należy jednak oddzielić kompetencje i udział obu instytucji w prowadzeniu prac konserwatorskich¹¹⁰.

Pierwszy Dyrektor Zbiorów Państwowych Mieczysław Treter w 1922 r. utworzył w Warszawie pracownie konserwatorskie malarstwa, rzeźby, tkanin, brązów i mebli. Kierownikami pracowni byli: malarstwa Jan Rutkowski¹¹¹, tkanin Maria Bułhak¹¹², rzeźby Jan Biernacki¹¹³, z którym pracował Ludwik Niemirski¹¹⁴. Kierownikiem tej pracowni 19 czerwca 1934 r. został Stanisław Lewandowski¹¹⁵. Pomocnikiem rzeźbiarza w pracowni był Józef Orłowski, artysta rzeźbiarz mieszkający w Milanówku. Dokonywał on drobnych napraw i uzupełnień¹¹⁶. Bolesław Komosa pełnił w Zamku, Łazienkach i Belwederze funkcję kamieniarza. Pomagał także przy pracach rzeźbiarskich¹¹⁷.

W pracowni brązów kierownikiem był Feliks Łopieński¹¹⁸. Pracownią konserwacji mebli w Łazienkach kierował Jan Rykaczewski¹¹⁹. Fotografem zamkowym była Józefa Bułhak, siostra Marii. Według wspomnień córek Kazimierza Brokła pomocnikami profesora Jana Rutkowskiego byli: malarze konserwatorzy, początkowo Kucharski, a później w latach ostatnich Marian Słonecki¹²⁰.

Do obowiązków kierownika pracowni malarskiej należały:

- stała opieka nad stanem konserwatorskim obrazów oraz, co jest istotne, plafonów, malowideł ściennych, które podlegały początkowo Dyrekcji Zbiorów Państwowych,
- badanie ich stanu i przedstawianie sposobu naprawy, przeprowadzanie konserwacji doraźnej i bardziej skomplikowanych zabiegów,
- nadzór nad stroną techniczną wykonywania restauracji malowideł ściennych i plafonów,

- także wykonywanie konserwacji malowideł w innych gmachach reprezentacyjnych poza obrębem Warszawy oraz malowideł subwencjonowanych przez rząd lub podlegających dekretowi o opiece nad zabytkami¹²¹.

Prace architektoniczne podlegały Kierownictwu Odnowienia Zamków. Dopiero 6 maja 1933 r., za czasów Adolfa Szyszko-Bohusza, na posiedzeniu komisji konserwatorskiej wprowadzono ścisły podział kompetencji: otóż o konserwacji malowideł stanowiących część architektury wewnątrz decydowało odtąd wyłącznie Kierownictwo Odbudowy Zamku, natomiast Dyrekcja PZS zajmowała się konserwacją obiektów ruchomych¹²².

Z ważniejszych zadań Pracownia Konserwacji Malarstwa wykonała: ekspertyzy i konserwacje plafonów w Sali Balowej, Pokoju Marmurowym, Sali Rycerskiej, Tronowej, Pokoju Konferencyjnym, Dawnej Audiencjonalnej, Sali Salomona w Łazienkach, obrazów Canaletta, obrazów z galerii pałacu wilanowskiego i większości dzieł z historycznego wyposażenia Zamku, Łazienek i innych gmachów reprezentacyjnych.

W dniu 13 czerwca 1922 r. odbyło się posiedzenie komisji konserwatorskiej poświęcone obrazom Canaletta, które w ramach rewindykacji wróciły do Zamku. Uczestniczyli w nim profesorem Zygmunt Batowski, Kazimierz Skórewicz, dyrektor Bronisław Gembarzewski, konserwatorzy Tadeusz Pruszkowski¹²³, Edward Trojanowski¹²⁴, Józef Smoliński¹²⁵, dyrektor Mieczysław Treter. Stwierdzono dobry stan zachowania obrazów wymagający jedynie zabiegów odświeżających¹²⁶. Podobną ekspertyzę przedstawił profesor Szkoły Przemysłowej we Lwowie, a zarazem technolog materiałów malarskich - Henryk Kuhne (27 VI 1922)¹²⁷. Zwrócone po traktacji ryskim obrazy okazały się większe, niż były pierwotnie, o około 10 cm z każdego boku. Wielkość ich została przywrócona do stanu poprzedniego i obrazy umieszczono na dawnych miejscach zgodnie z inwentarzem 1808 r.¹²⁸.

Prace konserwatorskie obrazów Canaletta wykonał profesor Jan Rutkowski.

Plafon w Sali Balowej wymagał dwojakich zabiegów: konserwacji samej warstwy malarskiej i wzmocnienia konstrukcji stropu. Pierwszą część prac nad plafonem można wiązać z działalnością Pracowni Konserwatorskiej Dyrekcji Zbiorów Państwowych. Natomiast koncepcję wzmocnienia stropu opracował profesor architekt Czesław Domaniewski w ramach prac Kierownictwa Odnowienia Zamku¹²⁹. Konserwacją malowidła zajmował się również Jan Rutkowski¹³⁰.

W Pokoju Marmurowym plafon Bacciarellego *Wieczność* zachował się w niewielkiej części w stanie oryginalnym. Po roku 1922 poddany został zabiegom konserwatorskim i częściowej rekonstrukcji. Konserwował także profesor Rutkowski.

W Sali Tronowej, w 1922 r., Rutkowski odkrył pod trzecią warstwą farb malowidło przedstawiające niebo z idącym od tronu złotawym blaskiem i lekkimi chmurami¹³¹.

W Gabinetie Konferencyjnym oczyszczono złocone ściany i zawieszono na nich siedem portretów władców współczesnych Stanisławowi Augustowi; portrety te, jak i malowidła ściennie poddane zostały zabiegom konserwatorskim przez Jana Rutkowskiego.

W odnowieniu Pokojów Żółtego, Zielonego, Sali Rady, Gabinetu Króla czy Pokoju Oficerskiego i Pokoju Straży Marszałkowskiej profesor Rutkowski bezpośrednio nie uczestniczył¹³².

Lustracja malowideł w pałacu Łazienkowskim dokonana przez profesora Rutkowskiego wykazała uszkodzenia plafonu w Sali Salomona. Konieczne okazało się wzmocnienie malowidła. Zakonserwować należało także fasety i ściany boczne¹³³. Profesor Rutkowski konserwował ponadto wiele obrazów z galerii łazienkowskiej¹³⁴, z pałacu w Wilanowie, a także obrazy z kolegiaty św. Jana w Toruniu, tryptyk gotycki z kościoła parafialnego w Warcie i ma-

lowidła ściennie w soborze na placu Saskim¹³⁵.

Pracownia tkanin w 1922 r. wykonała zabiegi przy około 100 arrasach. Przeprowadzono ekspertyzę sporządzoną przez specjalistę z Brukseli. Na podszycie, odczyszczenie i naprawę arrasów wraz z materiałem przeznaczono 50 min marek.

Prostsze prace konserwatorskie tej pracowni zlecane były do wykonania na zewnątrz pani Zofii Małkiewicz, która pracowała dla firmy B. Herse w Warszawie¹³⁶, oraz paniom Głazie i Pasławskiej. W komisji konserwatorskiej tkanin pracowały jako rzeczoznawcy Maria Śliwińska¹³⁷ i Jadwiga Handelsman¹³⁸.

W sprawie naprawy brązów rewindykowanych z Rosji odbyła się komisja konserwatorska 18 listopada 1922 r. Brązy postanowiono powierzyć firmie Bracia Łopieńscy jako: „jedynej dającej zupełną gwarancję przeprowadzenia roboty z całym znawstwem sztuki brązowniczej w ogóle, a brązów zabytkowych w Zamku Królewskim w szczególności”. Oświetlenie żyrandoli i kandelabrow, pierwotnie świecowe, zostało przez Rosjan zamienione na elektryczne, z prądem dostarczającym przez dynamomaszynę znajdującą się w Zamku Królewskim. Zdecydowano się naprawić uszkodzone brązy i przystosować do prądu miejskiego¹³⁹.

W latach 1922-1926 naprawiono uszkodzone brązy z epoki króla Stanisława Augusta: żyrandole kryształowe z Sali Balowej, Dawnej Audiencjonalnej, Tronowej, Rycerskiej¹⁴⁰ i kandelabry stojące i ściennie Caffieriego i Falconeta oraz inne drobne brązy. W roku 1925 zamontowano ponadto 10 popiersi brązowych w Sali Rycerskiej Zamku i 4 świeczniki w Rotundzie Łazienek Królewskich.

W grudniu 1922 r. odbyła się narada poświęcona konserwacji rzeźb zwróconych z Rosji. Naprawy miał dokonać

profesor Biernacki przy pomocy Ludwika Niemirskiego¹⁴¹. Niemirski uzupełniał w marmurze ubytki rzeźb, zaś modele brakujących części sporządzał Biernacki. Pomagał im kamieniarz zamkowy¹⁴².

W latach 1922-1926 odrestaurowano wiele rzeźb z Zamku i Łazienek¹⁴³. W roku 1924 przeprowadzono kapitalny remont pomnika króla Jana III na moście w Agrykoli. W latach 1925 i 1926 wykonano 5 nowych figur w amfiteatrze w Łazienkach i odrestaurowano 2 posągi gladiatorów przed pałacem. Oczyszczono 7 rzeźb ogrodowych w parku.

Państwowe Zbiory Sztuki uczestniczyły w 1925 r. w inwentaryzacji i konserwacji obrazów w pałacu Wilanowskim¹⁴⁴ oraz w wykonaniu prac malarskich, rzeźbiarskich i witraży w kościele w Spale¹⁴⁵.

Ogólnie Zbiory Państwowe na wykonanie prac konserwatorskich planowały wydać w roku 1922 lub 1923 - 153 400 000 marek, 1925 - 25 700 zł, 1926 - 35 000 zł, zaś na rok 1928/1929 przewidywano 44 000 zł¹⁴⁶.

Wiele obiektów uzyskało pomoc konserwatorską, lecz jeszcze więcej pozostało zaniedbanych, głównie muzealia z Rapperswilu i Działu Krosnowskich, a także z Wawelu i Poznania. Powodem były brak funduszy i mała obsada personalna pracowni konserwatorskich. Znaczną liczbę uszkodzonych obiektów przechowywano w magazynach¹⁴⁷.

WYDAWNICTWA PAŃSTWOWYCH ZBIORÓW SZTUKI

Publikacje wydane przez Państwowe Zbiory Sztuki to katalogi, przewodniki i opracowania zbiorów państwowych. Ważniejsze z nich to:

- St. Dunina Karwickiego Przewodnik po pałacu łazienkowskim w języku francuskim, 1924¹⁴⁸,
- dwa przewodniki po Zamku Królewskim w Warszawie, 1930 i 1936¹⁴⁹,
- katalog do stałej galerii sztuki polskiej, 1932¹⁵⁰,

- Przewodnik po wystawie arrasów jagiellońskich odzyskanych z Rosji M. Morelowskiego¹⁵¹,
- Zbiory państwowe w Zamku Królewskim w Warszawie M. Tretera, 1924,
- Bronzy Zamku Królewskiego i Pałacu Łazienkowskiego St. Iskierskiego, 1929, tekst podany w dwóch wersjach językowych, po polsku i francusku,
- Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu w Krakowie St. Świerza-Zaleskiego, 1935,
- Katalog wystawy Łazienki Królewskie. Widoki, plany i projekty (od schyłku XVII w. do pol. XIX w.) J. Szablowskiego, 1937.

Dyrekcja Zbiorów Państwowych wydała w 1922 r. dwie serie po sześć sztuk pocztówek z widokami Zamku i Łazienek wg zdjęć Jana Bułhaka z Wilna¹⁵². Wydano także 23 pocztówki czarno-białe: wnętrze Zamku, Łazienek i serię arrasów, fotografię kaplicy saskiej z obrazem Matki Boskiej Kodeńskiej, osobno zdjęcie Matki Boskiej Kodeńskiej; fotografie różne; serię 24 pocztówek z portretami królów polskich wg Bacciarellego oraz fotografie Stanisława Augusta w dużym formacie.

Oceniając działalność Państwowych Zbiorów Sztuki, trzeba pamiętać, że dysponowały one bardzo nieliczną kadrą pracowników merytorycznych; zatrudniono zaledwie kilku historyków sztuki i konserwatorów. Niskie były dotacje państwowe na działalność, zakupy dzieł sztuki czy wydawnictwa. W materiałach archiwalnych nie znalazłam żadnych informacji o specjalnych funduszach na organizowanie wystaw, toteż działalność wystawiennicza Państwowych Zbiorów Sztuki wypada szczególnie skromnie na tle osiągnięć Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości¹⁵³ czy Muzeum Narodowego.

Główną niewątpliwie zasługą tej instytucji było przejęcie obiektów rewindykowanych z Rosji, urządzenie nimi wnętrz muzealnych oraz inwentaryzowanie zbiorów i sprawowanie opieki

6. Zamek Królewski w Warszawie, środkowy ryzalit elewacji saskiej, 1922. Pocztówka z cyklu sześciu widoków Zamku, AZK, Poczt sygn. 194 / Royal Casde in Warsaw, central break in the Saxon elevation, 1922. A postcard from a set of six views of the Castle, AZK, postcard, cat. no. 194

konserwatorskiej. Działalność Państwowych Zbiorów Sztuki można określić jako pionierską w zakresie zorganizowania nieistniejącej dotąd w Polsce kolekcji państwowej, zwłaszcza najbogatszej w kraju kolekcji najnowszej sztuki polskiej.

7. Wnętrze Sali Balowej Zamku Królewskiego w Warszawie, 1922. Pocztówka z cyklu sześciu widoków Zamku, AZK, Poczt. sygn. 308 / Interior of the Ballroom of the Royal Castle in Warsaw, 1922. A postcard from a set of six views of the Castle, AZK, postcard, cat. no. 308

PRZYPISY

¹ Zbiory Państwowe jako kolekcja powołane zostały na podstawie Uchwały Rady Ministrów z dnia 26 I 1922 r. Dyрекcję Zbiorów Państwowych utworzono 1II 1922 r. - Archiwum Akt Nowych (AAN), zespół Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP), sygn. 7071, s. 95.

² Polska podpisała z Rosją i Ukrainą traktat pokojowy w Rydze 18 III 1921 r. Rewindykowano mienie kulturalne wywiezione po pierwszym rozbiore 1 I 1772 r. i w latach następnych. Od grudnia 1921 r. do maja 1922 r. przywieziono 10 transportów dzieł sztuki. Wróciło do Polski wyposażenie Zamku Królewskiego, Łazienek,

Białego Domku, przechowywane głównie w pałacach Paskiewicza w Homlu, cesarskim w Gatchynie pod Petersburgiem, Akademii Nauk w Petersburgu i Zbrojowni w Moskwie (Orużnej Pałacie).

³ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 25II1930 r., nr 25, poz. 74. Monitor Polski, nr 46, poz. 74.

⁴ AAN, zespół MWRiOP, sygn. 1845.

⁵ AAN, zespół MWRiOP, sygn. 1845 i 3925.

⁶ Alfred Lauterbach urlopowany i odsunięty ze stanowiska Kierownika PZS 24 VI 1937 r. jeszcze przed przekazaniem kolekcji zbiorów państwowych w depozyt długoterminowy do MNW

(29 I 1938). Do pracy został przydzielony 1 X 1937 r. w Wydziale Sztuki MWRIOP, a od 1 VI 1939 r. na stanowisko Rady do Zarządu Centralnego MWRIOP. Jednak na liście plac sporządzanej przez K. Brokła jego nazwisko jeszcze 1 I 1939 r. figuruje na pierwszym, dyrektorskim miejscu. AAN, zespół MWRIOP, sygn. 3925 i 7073, s. 217, Lista plac PZS z dnia 11 1939 r.

⁷ Pismo naczelnika Wydziału Sztuki w sprawie mianowania J. Szablowskiego zastępcą kierownika PZS i zwolnienia go z funkcji kustosa Łazienek, z dnia 20 IV 1938 r. na wniosek Dyrektora PZS z 12 III 1938 r. - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 1845.

⁸ Umowa między Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego występującym w imieniu Skarbu Państwa z jednej strony a Gminą m.st. Warszawy zastąpioną przez Zarząd Miejski z drugiej strony - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7058, s. 116-119.

⁹ Z. Nykiel, *Biblioteka Sztuk na Zamku Królewskim w Warszawie i jej zbiory w latach 1919-1939*, „Roczniki Biblioteczne” XXIV: 1980, z. 2.

¹⁰ F. Fuchs, *Z historii odnowienia wawelskiego zamku, 1915-1939*, Kraków 1963; W. Terlecki, *Zamek Królewski na Wawelu i jego restauracja, Kraków 1933*; W. Baraniewski, *Kazimierz Skórewicz architekt, konserwator, historyk architektury 1866-1950*, Warszawa 2000.

¹¹ Rozporządzenie wykonawcze Ministra WRiOP w sprawie zorganizowania administracji państwowymi zbiorami o charakterze artystyczno-historycznym i kulturalnym do Uchwały Rady Ministrów z dnia 28 XII 1923 r. w sprawie zorganizowania Zbiorów Państwowych - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7071, s. 28; sygn. 7071, s. 165-166, Statut Dyrekcji Zbiorów Państwowych - projekt.

¹² Pismo zatytułowane Dyrekcja Zbiorów Państwowych a Kancelaria Cywilna i podległe jej zarządy poszczególnych Gmachów Reprezentacyjnych - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7071, s. 94.

¹³ Sprawozdanie z działalności Dyrekcji Zbiorów Państwowych w 1923 r., 24 XI 1923 r. - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7071, s. 168-170.

¹⁴ Na temat odbudowy Zamków Królewskich w Warszawie i Krakowie pisali m.in.: J. Warchałowski, *Odnowienie Zamku Królewskiego na Wawelu*, „Architekt” IX: 1908; T. Szydlowski, *O odbudowie Wawelu*, „Przegląd Współczesny” wrzesień 1922; *Stan robót inwentaryzacyjnych i konserwatorskich na Zamku królewskim*, „Przegląd Techniczny” 1924, nr 26, s. 301-303; T. Stryjeński, *O wnętrzach Wawelu*, „Architektura i Budownictwo” 1929; Terlecki, *op.cit.*, St. Świerż-Zaleski, *Zbiory Zamku Królewskiego na Wawelu*, Kraków 1935; K. Skórewicz, *Zamek Królewski w Warszawie. Kronika. Odbudowa zamku warszawskiego*, „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” lipiec 1935, nr 1, s. 63-64; Fuchs, *op.cit.*, A. Król, *Zamek Królewski w Warszawie od końca XIII wieku do roku 1944*, Warszawa 1971; J. Dąbrowski, *Odbudowa i konserwacja Zamku w la-*

tach 1920-1939, „Kronika Warszawy” 1971, nr 4/8, s. 93-102; Baraniewski, *op.cit.*

¹⁵ Na Wawelu robotami kierował „Kierownik Restauracji Zamku Królewskiego na Wawelu”. Od 1906 do 30 VI 1914 r. był nim architekt Zygmunt Hendel, który od 4 VII 1913 r. pracował razem z architektem Ignacym Sowińskim, a od 1916 r. Adolf Szyszko-Bohusz.

¹⁶ *Ocalić od przeszłości dla przyszłości* TONZP 1906-44, pod red. R. Brykowskiego, Warszawa 1985, «Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków», Seria B, t. LXXV. Pracownia inwentaryzacji działała pod kierunkiem Jarosława Wojciechowskiego.

¹⁷ W dniu 1 I 1924 r. na mocy uchwały Rady Ministrów z dnia 28 XII 1923 r. Ministerstwo Robót Publicznych przekazało Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP sprawowany dotychczas przez siebie Zarząd Zamku Królewskiego w Warszawie, Łazienek i Belwederu, pałacu w Spale, zamku w Poznaniu, pałacu w Racocie, pałacu w Wilnie - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 1845.

¹⁸ Fuchs, *op.cit.*, s. 14, 15. Zgodnie z Uchwałą Rady Ministrów przejście administracji Wawelu przez Kancelarię Cywilną Prezydenta miało obowiązywać od 1 I 1926 r. (Protokół z posiedzenia Rady Ministrów RP z dnia 25 III 1926). Natomiast faktyczne przejście w posiadanie wzgórze wawelskiego i zarządu przez Kancelarię Cywilną Prezydenta Rzeczypospolitej nastąpiło 27 IV 1926 r. (Protokół zdawczo-odbiorczy Zarządu Zamku Królewskiego na Wawelu w Krakowie z 27IV1926).

¹⁹ A. Król, *Zamek Królewski w Warszawie od końca XIII wieku...*, s. 181.

²⁰ Fuchs, *op.cit.*, s. 128, przypis 71.

²¹ Pierwszy Komitet Odnowienia Zamku na Wawelu powołał Wydział Krajowy Sejmu Galicyjskiego 3 III 1905 r. Miał odpowiadać za całość prac i rozstrzygać zagadnienia konserwatorskie. Obradował niezwykle rzadko. Wydział Krajowy w 1912 r. powołał Komitet Miejscowy odnowienia Zamku na Wawelu, złożony z krakowskich członków Krajowego Komitetu. Jego zadaniem było dozorowanie toku codziennych prac. W 1920 r. powołano Komitet Nadzorczy Gmachów Reprezentacyjnych RP Wawelu, Zamku Warszawskiego, Łazienek, Belwederu, Spaly. Komitet przestał działać po krótkim okresie. Dodatkowo 21 IX 1920 r. Ministerstwo Robót Publicznych utworzyło Komitet Doradczy ds. odnowienia Wawelu. Składał się częściowo z członków nowo utworzonego Komitetu Nadzorczego. Natomiast 3 X 1920 r. postanowiono restytuować dawny Komitet Lokalny. Ten Komitet działał intensywnie. Przez jakiś czas pracowały zatem 3 komitety: Nadzorczy, Doradczy i Lokalny. W 1927 r. miała miejsce kolejna zmiana. Ministerstwo Robót Publicznych w porozumieniu z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wydało Rozporządzenie o utworzeniu Komitetu Robót w Gmachach Reprezentacyjnych, obejmujące Warszawę, Spalę, Kraków,

Wisłę, Poznań. Kolejne Państwowe Komitety ds. odnowienia Zamku Królewskiego na Wawelu i w Warszawie powołało Ministerstwo Robót Publicznych w porozumieniu z Ministerstwem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w maju 1930 r. (Monitor Polski z 1 V 1930, nr 101/30, poz. 148. Rozporządzenie Ministra Robót Publicznych z 17 IV 1930).

²² Ministerstwo Robót Publicznych zostało zniesione Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 21 V 1932 r. Dziennik Ustaw nr 51, poz. 479, art. 1 i 2. Jego kompetencje w zakresie budowy, przebudowy i ogólnego zarządu gmachów i placów państwowych przekazano Ministerstwu Spraw Wewnętrznych.

²³ Objęcie Wawelu w posiadanie kraju nastąpiło na podstawie uchwały Sejmu Galicyjskiego z 8 II 1897 r., który ofiarował Wawel cesarzowi Franciszkowi Józefowi I. Część sal stanowiła rezydencję, część przeznaczył na przechowywanie pamiątek narodowych i zbiorów sztuki. Dnia 7 VIII 1905 r. Wydział Krajowy objął w posiadanie historyczną część zamku, zaś resztę pomieszczeń 1 VII 1911 r. Od 1906 r. prace restauracyjne prowadzone były systematycznie wg ustalonych planów. W latach wojny 1914-1916 nastąpiła przerwa. Nadzór nad odnowieniem Wawelu spoczywał w rękach Wydziału Krajowego, który pozostawał pod kontrolą Sejmu Galicyjskiego. Od 20 VI 1919 r. zarząd i opiekę nad Wawelem, stanowiącym własność Państwa, sprawowało Ministerstwo Rolnictwa i Dóbr Państwowych (Ustawa z dnia 29 IV 1919. Dziennik Praw z 1919, nr 39). Potem Ministerstwo Robót Publicznych przejęło zarząd i utrzymanie budynków państwowych, zaś do Ministerstwa Sztuki i Kultury należała opieka nad stroną artystyczno-historyczną i zamierzonymi robotami (art. 13 i 14 Dekretu o opiece nad zabytkami sztuki i kultury. Dziennik Praw z dnia 8 XI 1918, nr 16; Uchwała Rady Ministrów w sprawie budynków państwowych). Zawieszenie Urzędu Ministerstwa Robót Publicznych nastąpiło w myśl art. 2 Rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 21 V 1932 (Dziennik Ustaw nr 51, poz. 479). Agendy odnowienia reprezentacyjnych gmachów państwowych zostały w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych w Departamencie Techniczno-Budowlanym.

²⁴ PZS na Wawelu, „Studia do Dziejów Wawelu” I: 1955; M. Kretschmerowa, *Muzeum Historii Wawelu w latach 1949-52*, s. 385-395; *Czy wiesz, kto to jest?*, pod red. St. Łoży, t. 1, Warszawa 1938.

Adolf Ludwik Szyszko-Bohusz ukończył Wydział Architektury ASP w Petersburgu. Był docentem ASP w Krakowie, a od 1912 r. profesorem Politechniki Lwowskiej. Od 1916 r. prowadził prace konserwatorskie na Wawelu. W 1919 r. został profesorem Wydziału Architektury ASP w Krakowie i powołano go na katedrę w Politechnice Warszawskiej. Kierował pracami konserwatorskimi w Zamku Królewskim w Warszawie i Łazienkach. Projektował m.in. Zameczek Prezydenta RP w Wiśle.

„Jerzy Remer dostrzegł brak myśli przewodniej, zaś prace we wnętrzach Wawelu prowadzone były błędnie i zawierały uchybienia natury konserwatorsko-zabytkowej i artystycznej - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7056, s. 325.

²⁶ Sprawa odnowienia Zamku na Wawelu, Protokoły NIK, 1936 r. - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7056, s. 314 i nast.

²⁷ Krytyczne głosy ukazywały się w czasopiśmie: *Ostatnie prace konserwatorskie na Wawelu*, „Architektura i Budownictwo” V: 1929, s. 389; R. Korsak, *Zmierzch Wawelu*, „Echo Tygodnia”; St. Tomkowicz i T. Stryjeński, *O wnętrzach Wawelskich*, „Czas” 1930, nr 136, 137.

²⁸ Fuchs, *op.cit.*, s. 17.

²⁹ *Ibidem*, s. 121 i przypis 12.

„Protokół w sprawie przejścia przez MWRIOP Dyrekcji Zbiorów Państwowych od Ministerstwa Robót Publicznych spisany w dniu 25 II 1924 r. - AAN, zespół MWRIOP sygn. 7071, s. 2.

³¹ Pismo Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z 30 III 1935 r. podpisany V Dyrektor Kancelarii Cywilnej Prezydenta dr Skowroński - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7056, s. 224.

³² Fuchs, *op.cit.*, s. 121 i przypis 13.

³³ AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7056, s. 326. Sprawa Odnowienia Zamku na Wawelu, Protokoły NIK, 1936 r.

³⁴ AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7071, s. 62.

³⁵ Fuchs, *op.cit.*, s. 127 i 128, przypisy 65 i 66; St. Tomkowicz, *Towarzystwo Przyjaciół Zamku na Wawelu*, „Czas” LXXX: 1928, oraz „Czas” 11 VII 1928; Statut Towarzystwa Przyjaciół Zamku na Wawelu - AAN, zbiór MWRIOP, sygn. 7056, s. 60-63.

³⁶ Archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie (AZK), zespół Inwentarze i Rachunki, sygn. 32.

³⁷ AZK, zespół Inwentarze i Rachunki, sygn. 36.

³⁸ Jest to wyciąg protokołów sporządzonych przy otwieraniu skrzyń, zwróconych przez Rosjan i zawierających mienie Zamku Królewskiego - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7085.

³⁹ Układ według działów: obrazy, rzeźba, meble, brązy, tkaniny - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7088.

⁴⁰ AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7089.

⁴¹ Spis 11 397 medali i monet odebranych z Ermitażu stanowi prowizoryczny katalog działowy wspomnianej kolekcji, sporządzony 13 VII 1928 r. Na dole dopisek ołówkiem z podpisem K. Brokla - „zbiór przekazany do Mennicy 21 VII 1928 r.”.

⁴² Inwentarz Pałacu Łazienkowskiego oraz Białego Domku spisany dnia 10 III 1923 r. - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7092.

⁴³ AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7099, inny egz. AGAD, Archiwum m.st. Warszawy, Akta Notariuszy Warszawskich 1808-1939, sygn. akt 97 repertorium 1636.

⁴⁴ Dokument pochodzi z lat 1922-1925. Wymienia obiekty wg działów: rzeźba - 77 szt.,

obrazy - 465 szt., miniatury - 18 szt., ryciny i rysunki - 305 szt., meble - 68 szt., zegary - 15 szt., książki - 6 szt., brązy - 54 szt., srebra - 44 szt., tkaniny - 64 szt., szkło i ceramika - 582 szt., broń, uprząże, przybory myśliwskie i rynsztunek wojenny - 824 szt. - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7091.

⁴⁵ Zbiory Specjalne Biblioteki IS PAN, sygn. 1132 - I, 10, k. 1-50 i sygn. 1132 - II, 90, k. 38-56, k. 57-70, k. 94-99.

⁴⁶ Dyrekcja Zbiorów Państwowych, 1922-1925. Inwentaryzacja Zbiorów Państwowych, s. 66, 67-69 i 79.

⁴⁷ AAN, zbiór MWRiOP, sygn. 7091, s. 107.

⁴⁸ Dziennik Urzędowy Ministerstwa Skarbu 1921, nr 46.

⁴⁹ Protokół narady w sprawie założenia ksiąg inwentarzowych w Zarządzie Gmachów Reprezentacyjnych w dniu 24 VI 1922 r. W zebraniu uczestniczyli K. Skórewicz, R. Jagielski, M. Treter, K. Broki, W. Daszewski - AAN, zbiór MWRiOP, sygn. 7091, s. 79.

⁵⁰ K. Broki, w sprawie inwentaryzacji ruchomości w gmachach reprezentacyjnych, referat wygłoszony 22 VI 1922 r. - AAN, zbiór MWRiOP, sygn. 7091, s. 85.

⁵¹ Pismo służbowe z 26 V 1922 r. podpisane przez K. Skórewicza - AAN, zbiór MWRiOP, sygn. 7091, s. 76.

⁵² AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7092, od s. 45. Inwentarz Pałacu i Białego Domku. Od s. 63 - Ewidencja Ruchu przedmiotów pałacu Łazienkowskiego i Białego Domku, 10 III 1923 r.

⁵³ Odpowiedź M. Tretera z dnia 30 VI 1923 r. na zarzuty Najwyższej Izby Kontroli Państwa z dnia 5 V 1923 r. w sprawie braku postępu w inwentaryzacji zbiorów, w gmachach reprezentacyjnych - AAN, zbiór MWRiOP, sygn. 7091, s. 117-120.

⁵⁴ Wydział Sztuki, Dyrekcja Zbiorów Państwowych, Inwentaryzacja Zbiorów Państwowych 1922-1925, t. 1: Różne - AAN, Zespół MWRiOP, sygn. 7091.

⁵⁵ AZK, Inwentarze i Rachunki, sygn. 29.

⁵⁶ Ibidem, sygn. 37.

⁵⁷ Ibidem, sygn. 34.

⁵⁸ Ibidem, sygn. 28.

⁵⁹ Ibidem, sygn. 33.

⁶⁰ Tymczasowy Inwentarz Reprodukcyjny, sygn. 7078, tom I; 7079, tom II; 7080, tom III - AAN, zespół MWRiOP.

⁶¹ AAN, Wydział Sztuki, Dyrekcja PZS, Inwentaryzacja Zbiorów Państwowych, 1.1: Inwentaryzacja w gmachach reprezentacyjnych 1922-1925. sygn. 7091.

⁶² Kartoteka dotycząca Zamku zawiera 262 karty inwentarzowe podzielone na grupy: kandelabry, zegary, rzeźby, brązy, apliki, żardinierzy, świeczniki, wieniec, orły, wazony, różne ozdobne przedmioty, chorągwie, dywany, gobeliny, arras, kilimy, makaty, malarstwo polskie w układzie alfabetycznym, malarstwo obce. Są to karty spo-

ządzane odręcznie przez Kazimierza Brokja, często z nadrukiem „Państwowe Zbiory Sztuki”. Czasem z małą fotografią lub rysunkiem - AZK, Zbiory K. Brokja, sygn. AD III/2/22/1-25.

⁶³ AZK, zespół Wnętrza Zamku Królewskiego, Albumy Kazimierza Brokja, sygn. I. 10.1.1-3.

⁶⁴ Zbiory Specjalne Biblioteki IS PAN, sygn. 1132 - XI, 2.

⁶⁵ Obecnie w MNW (I i II części) i Muzeum Wojska (I część). Część I obejmuje różne obiekty sztuki i rzemiosła, II numizmaty. Na marginesach naniesione są numery nadane obiektom w Muzeum Wojska.

⁶⁶ Zbiory Specjalne Biblioteki IS PAN, sygn. 1132 - I, 10, k. 1-50 i sygn. 1132 - II, 90, k. 38-56, k. 57-70, k. 94-99.

⁶⁷ Inwentarz Gabinetu Numizmatycznego PZS, Ermitaż. T. I numery 1-3300, wypełnione rubryki do nr. 61, 1 IX 1939, Józef Jodkowski; t. II nr 3301-7600, czerwiec 1939; t. III, 7601-11 000, zapisany do nr. 8550, czerwiec 1939.

⁶⁸ Zbiory Specjalne Biblioteki IS PAN, Dokumentacja PZS, depozyty i wypożyczenia, nr inw. 1132 - II, 27.

⁶⁹ W Zamku Królewskim w Warszawie mieściły się biura Zbiorów Państwowych Rzeczypospolitej, a od 1930 r. Państwowych Zbiorów Sztuki (na II piętrze w skrzydle północnym). Między Bramą Grodzką a Wieżą Zegarową, również na II piętrze, były biura Kancelarii Cywilnej. Archiwum i gabinet K. Brokja mieściły się na I piętrze w Wieży Zegarowej, a magazyn Dyrekcji PZS w Bibliotece Królewskiej. Dzieła sztuki magazynowano w Sali Senatorskiej i Skarbcu.

O Zamku Królewskim w Warszawie jako gmachu reprezentacyjnym pisali: A. Gieysztor, *Zamek Królewski w Warszawie, Historia i dzień dzisiejszy*, Warszawa 1991; J. Englert, M. Malinowski, *Zamek Królewski w czasach Drugiej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993; T. Chrzanowski, *Dawne rezydencje Prezydentów Rzeczypospolitej*, w: M. Kwiatkowski, T. Chrzanowski, *Pałac Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1998; H. Chodźko, *Zamek Królewski w Warszawie. Jego dzieje i współczesne wnętrza*, Warszawa 2004; M. Augustyn, *Zamek Królewski w Warszawie*, w: *Rezydencje i gmachy reprezentacyjne Rzeczypospolitej*, Warszawa 2005, s. 77.

⁷⁰ Muzeum w Grodnie. *Zarys dziejów powstania i rozwoju 1920-22*, Grodno 1923; Muzeum w Grodnie. *Sprawozdanie z czynności za r. 1923* Grodno 1924; E. Chwalewik, *Zbiory polskie*, Warszawa, Kraków 1926, s. 113; M. Morelowski, *Zarys sztuki wileńskiej z przewodnikiem po zabytkach między Niemnem a Dźwina*, Wilno 1939, s. 359, 361.

Muzeum posiadało zbiór pasów ludowych z okolic Białegostoku i Grodna, pisanki ludowe, szkło i ceramikę, świeczniki z XVIII w., hafty z XVII w. Widoki Grodna - malowidła i miedzioryty, portrety Jana III, J. U. Niemcewicza, T. Kościuszki. Prowadziło pracownię inwen-

taryzacyjno-konserwatorską i fotograficzną, bibliotekę i archiwum. Biblioteka liczyła ok. 3000 tomów.

⁷¹ Zamek cesarski to neoromański budynek wzniesiony w latach 1905-1910 wg projektu Franza Schwechтена dla cesarza Wilhelma II, przebudowany w latach 1940-1944 na rezydencję Adolfa Hitlera. O muzeum zbiorów kościelnych pisali: N. Pajzderski, *Muzeum Sztuki Kościelnej na Zamku*, „Przewodnik Katolicki” 18 IX 1921; E. Majkowski, *Muzeum Diecezjalne w Poznaniu*, „Przewodnik Katolicki” 18 IX 1921; N. Pajzderski, *Poznań*, Lwów 1922; N. Pajzderski, *Muzeum Sztuki Kościelnej w Poznaniu*, „Kurier Poznański” 22 X 1924; N. Pajzderski, *Muzeum Sztuki Kościelnej w Poznaniu*, „Tygodnik Ilustrowany” 1925, nr 39; Chwalewik, *op.cit.*, t. 2, s. 105-107; J. Skuratowicz, *Zamek Cesarski w Poznaniu*, w: *Materiały Muzeum Wnętrz Zabytkowych w Pszczynie*, t. IV, Pszczyna 1987; T. Chrzanowski, *Dawne rezydencje Prezydentów Rzeczypospolitej*, w: Kwiatkowski, Chrzanowski, *op.cit.*; M. Augustyn, *Zamek Cesarski w Poznaniu i pałac w Racocie*, w: *Rezydencje i gmachy...*, s. 125.

Dyrektor Zbiorów Państwowych M. Treter 25 VI 1923 r. pojechał w delegację do Poznania w celu odbioru całości urządzonych zbiorów diecezji gnieźnieńskiej i poznańskiej - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7091, s. 347.

⁷² Chwalewik, *op.cit.*, 1.1, s. 247, 248.

⁷³ Akt darowizny sporządzono we Lwowie 25-27 IV 1927 r. Spis przedmiotów podpisany jest przez Mariana Morelewskiego, Antoninę Abrahamowicz, dr. Romana Zaleskiego - kuratora zapisu - AAN, MWRiOP, sygn. 7099, s. 168-184.

⁷⁴ Wł. Zahorski, *Przewodnik po Wilnie*, Wilno 1935, s. 63, 65.

⁷⁵ H. Szwanowska, *Spala wczoraj i dziś*, Spala 1992, s. 11, 23, 41; Chrzanowski, *Dawne rezydencje Prezydentów...*; Baraniewski, Kazimierz Skórewicz, architekt, konserwator...; M. J. Szymański, *Tomaszów, Spala, Inowódz, Łódź* 2003; M. Augustyn, *Pałac myśliwski w Spale*, w: *Rezydencje i gmachy...*, s. 105.

⁷⁶ Protokół Komisji po odbyciu narad w Spale z dnia 9 V 1927 r. - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7094.

⁷⁷ A. Kleczyński, *Rezydencje monarsze w Białowieży*, *Biuletyn Konserwatorski Województwa Podlaskiego*, Białystok 2001; Chrzanowski, *Dawne rezydencje Prezydentów...*; P. Bajko, *Białowieża - zarys dziejów do 1950 r.*, Białowieża 2001; M. Augustyn, *Pałac w Białowieży*, w: *Rezydencje i gmachy...*, s. 117.

⁷⁸ M. Kwiatkowski, *Belweder*, Warszawa 1976; Chrzanowski, *Dawne rezydencje Prezydentów...*; M. Kwiatkowski, A. Łuc, St. Sielicki, *Belweder*, Wrocław 2001. E. Mikulewicz-Stęcka, *Belweder*, w: *Rezydencje i gmachy...*, s. 9.

⁷⁹ G. Balińska, *Racot, Przemiany i zagrożenia zespołów dworskich*, Wrocław 1996; Chrzanow-

ski, *Dawne rezydencje Prezydentów...*; Augustyn, *Zamek Cesarski w Poznaniu...*

⁸⁰ Po I wojnie światowej został przejęty przez Skarb Państwa modrzewiowy zameczek myśliwski, zbudowany w tym miejscu w 1907 r. dla arcyksięcia Fryderyka Habsburga. Przekazano go Ministerstwu Rolnictwa i Leśnictwa. W 1927 r. wojewoda śląski dr Michał Grażyński i Sejm Śląski podjęli wspólnie decyzję o remoncie i przekazaniu w darze prezydentowi Ignacemu Mościckiemu. Ponieważ zameczek spłonął, postanowiono wybudować w tym miejscu nowy wg projektu Adolfa Szyszko-Bohusza. Był to budynek o nieregularnej bryle zawierającej elementy historyzmu. Wnętrza, bardzo nowoczesne w formie, zaprojektował Andrzej Pronaszko. Jego autorstwa były barwne polichromie. Meble ze stali chromowej zaprojektowali Adolf Szyszko-Bohusz, Andrzej Pronaszko i Włodzimierz Padlewski. W dniu 15 XII 1930 r. Zamek został przekazany Skarbowi Państwa. Pozostał w dyspozycji prezydenta.

O zameczku w Wiśle pisali: St. Świerż-Zaleski, *Zameczek w Wiśle*, „Architektura i Budownictwo” VII: 1931 oraz „Sztuki Piękne” VII: 1931; E. Chojecka, *Pomiedzy historià i nowoczesnošcià. Treœci ideowe Zamku Prezydenta RP w Wiœle*, w: *Ziemia Œlaska*, pod red. L. SzaŒaŒca, t. 4, Katowice 1997; E. Długajczyk, *Nowy Zamek w Wiœle - jego budowa i uŒytkownicy (do 1945)*, w: *Ziemia Œlaska...*; Z. Œwiechowski, *Awangarda na uslugach elity wladzy. Wystrój i mobilizacja Zamczku Prezydenta RP w Wiœle*, w: *Ziemia Œlaska...*; Chrzanowski, *Dawne rezydencje Prezydentów...*; M. Augustyn, *Zamek Prezydenta RP w Wiœle*, w: *Rezydencje i gmachy...*, s. 41.

⁸¹ Galeria MiàczyŒskich-Dzieduszyckich przed I wojnà Œwiatowà liczylià 800 obrazów, po wojnie stan byi uszczuplony. W 1932 r. Dzieduszycki chcià sprzedaç PaŒstwu Galerię, składajàcà siê z 340 obrazów wybitnych niderlandzkich, wlo-skich, francuskich malarzy, takich jak Bassano, Piazzetta, Solimena, Breughel, Jordaens, Mabuse i inni. Całošç proponowano za 1 500 000 zł w zlocie. Za te sumê miały byç umorzone zobowiazania rodziny hr. Dzieduszyckich wzglêdem Skarbu PaŒstwa. Miało to umoŒliwiç utrzymanie Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i Biblioteki Poturzyckiej, utrzymywanych przez te ordynacje. Propozycja nosi datê 26 IX 1932 r. - AAN, Zespól MWRiOP, sygn. 7053, zakup dziei sztuki, Galeria MiàczyŒskich 1932-1934, s. 4, 5, 7, 8, 9, 13, 15, 16-18, 32.

⁸² AAN, zespół MWRiOP sygn. 7071, s. 2.

⁸³ A. Król, B. Król-Kaczorowska, *Pałac pod Blachà*; SŁ Lorentz, *Udział Muzeum Narodowego w dziele ratowania Zamku Królewskiego w Warszawie*, „Ochrona Zabytków” 1973, nr 1.

⁸⁴ List z Rapperswilu do St. Turczyńskiego dotyczący przebiegu pakowania zbiorów raperswilekich; k. 92, 92v, *Sprawozdanie z przebiegu przygotowania zbiorów muzealnych raperswile-*

skich do transportu do Warszawy - Zbiory Specjalne IS PAN, sygn. 1132 - II, 90, k. 89-

Muzeum raperswilekie zostało zamknięte dla zwiedzających 1 VIII 1927 r. Od 23 VII 1927 r. rozpoczęto pakowanie działu numizmatycznego. W dniu 10 VIII 1927 r. przybył do Rapperswili, delegowany przez Dyрекcję Zbiorów Państwowych, referendarz Kazimierz Broki. W spisywaniu zbiorów pomagał mu student Uniwersytetu we Fryburgu H. Jagielski. Od 13 VIII do 25 IX 1927 r. spalisz oni i spakowali dwie sale zbrojowni, salę gobelinów, dział etnograficzny, rysunki i różne drobne przedmioty, pamiątki, obrazy. Dnia 25 IX 1927 r. transport był gotów do załadowania.

⁸⁵ AAN, MWR i OP, sygn. 7073, s. 15. Uzasadnienie projektu budżetu Dyrekcji Zbiorów Państwowych r. 1928/29, punkt 4; sygn. 7071, s. 187.

⁸⁶ Historia powstania Działu Numizmatyki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie, „Biuletyn Numizmatyczny” 1955, nr 4(30).

⁸⁷ Zbiory Specjalne Biblioteki IS PAN. Dokumentacja PZS, depozyty i wypożyczenia, nr inw. 1132 - II, 27. Inwentarz stempli do medali z czasów Stanisława Augusta.

⁸⁸ T. Bylicki, Historia kolekcji, „Gabinet Numizmatyczny” 2000; tekst zatytułowany Dla p. Broki do sprawozdania oraz Porozumienie między Mennicą Państwową a Dyрекcją Zbiorów Państwowych w sprawie pomieszczenia działu numizmatycznego Dyrekcji Zbiorów Państwowych w lokalu Mennicy Państwowej zgodnie z pismem Ministra Skarbu Nr. D. II 1933 / I, z dnia 5 VI 1928 r., a także Projekt Rozporządzenia Ministra WRiOP zawierający regulamin Gabinetu Numizmatycznego Zbiorów Państwowych 1928 r. Porozumienie to obowiązywało od 1 V 1928 r. Po przekazaniu działem opiekował się kustosz Dyrekcji Zbiorów Państwowych. Obie instytucje obowiązywała zasada przekazywania sobie wzajemnie pierwszego egzemplarza dubletów numizmatycznych - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7098, s. 88; sygn. 7098, s. 89; sygn. 7071, s. 188.

⁸⁹ AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7099, s. 185-209.

⁹⁰ Ibidem, s. 233-238.

⁹¹ Ibidem, sygn. 7071, s. 178.

⁹² Wieża Babel, wykonany w Holandii wg rysunku Martena Heemskercka z 1686, oraz Pochód triumfalny Scypiona z serii Dzieje Scypiona Afrykańskiego z brukselskiego warsztatu Geraerta van der Streckena z 1660 wg kartonu Giulia Romano.

⁹³ J. Lileyko, Dawne zbiory Zamku Królewskiego, Warszawa 1983, s. 50 i 51.

⁹⁴ AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7099, s. 81.

⁹⁵ Lileyko, op.cit., s. 42. Lileyko podaje, iż był to dar Branickiego, tymczasem w Inwentarzu PZS jest napisane, iż został kupiony przez Zbiory Państwowe. W Zamku wisiał na podeście Schodów Senatorskich. Ewakuowany do Otyki, zginął podczas wojny.

⁹⁶ AAN, MWRiOP, Wydział Sztuki, Dyrekcja Zbiorów Państwowych, sygn. 7099, Zakupy Dyrekcji Zbiorów Państwowych w latach 1920-1938. Protokół z dnia 29 I 1927 r.

⁹⁷ AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7053, Zakup dzieł sztuki, s. 88, Protokół XIII z posiedzenia Komisji dla uzupełnienia i konserwacji zbiorów z dnia 10 IV 1934 r.

⁹⁸ Tak np. w 1926 r. na utwory polskich artystów żyjących wydano ogółem ok. 25 000 zł, w tym na rzeźby 5000 zł, obrazy 18 000 zł, grafikę 1000 zł, przemysł artystyczny 1000 zł. W tym samym roku Departament Sztuki MWRiOP przekazał Dyrekcji Zbiorów Państwowych utwory artystyczne żyjących artystów, uzyskane zamiast zwrotu subwencji, m.in. obrazy Bielawskiego, Marczewskiego, Pronaszk, Trzcńskiego itd.

W 1927 r. rozdzielono 1180 złotych na zapomogi dla studentów kursów prof. Tichy, Kotarbińskiego, Jastrzębowski, Czajkowski. Ponadto komisja kupiła obrazy, rzeźby i prace graficzne z dorocznej wystawy w Warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych na ogólną sumę 2920 zł. Z kursu dyr. M. Kotarbińskiego kupiono za sumę 100 zł Martwą naturę autorstwa Palessy, z kursu prof. Pruszkowskiego za 700 zł Polowanie autorstwa Byliny, Książkę Bielawskiego za 150 zł i wiele innych. Kupiono także obraz Józefa Chelmońskiego pt. Łąka pod lasem za 1800 zł.

W projekcie budżetu na rok 1928/1929 przewidziano na zakup dzieł sztuki artystów polskich do Państwowej Galerii Sztuki Polskiej większą sumę pieniędzy ze względu na planowane otwarcie galerii sztuki polskiej, mianowicie 80 000 zł. W roku 1929 i 1930 - 120 000 zł. W latach 1931 i 1932 kupiono 46 obrazów i rzeźb, m.in. T. Makowskiego Dziecięcą kapelę za sumę 2000 zł, zaś w 1932 i 1933 r. - 25 dzieł, m.in. T. Czyżewskiego Martwą naturę, za sumę 350 zł, T. Axentowicza obraz olejny pt. Połowie, 6000 zł; Stanisława Wyspiańskiego Portret prof. Pagaczewskiego, 2500 zł; Edwarda Wittiga rzeźbę zatytułowaną Pax, 12 000 zł; w 1933 i 1934 r. - 45 dzieł, m.in. Wł. Skoczylasa Głowa Starca, 50 zł, St. Horno-Popławskiego Głowa profesora T. Breyera, 800 zł, J. Malczewskiego Bańka mydlana, 2200 zł, J. Kossaka Portret konny Z. Unruga, akwarela, 600 zł, Wyspiańskiego Głowa Helenki, pastel, 1325 zł; w 1934 i 1935 r. - 79 dzieł, m.in. J. Cybisa Pejzaż zimowy, olej, 400 zł, Z. Waliszewskiego Kwiaty i owoce, 300 zł, J. Kossaka Bitwa pod Ignacowem, akwarela, 3000 zł, T. Kulisiewicza Portret dziewczynki, gwasz, 150 zł, Pejzaż zimowy, pastel, 100 zł, M. Bacciarellego Szkic do Sobieskiego, olej, 1199 zł, A. Brodowskiego Portret brata Karola Brodowskiego, 1000 zł, Wł. Skoczylasa, 24 drzeworyty T. Niesiołowskiego Po kąpiel, olej, 1100 zł; w 1935 i 1936 r. - 66 dzieł, m.in. Wł. Ślewińskiego Kwiaty (Anemony), 150 zł, L. Gottlieba, 5 obrazów, L. Adwentowicza Pejzaż podmiejski, 200 zł,

T. Cieśliewskiego *Śpiąca*, drzeworyt, 20 zł, J. Cybisa *Martwa Natura*, 300 zł, Z. Warszawskiego *Chłopcy i Martwa natura*, 225 zł, T. Makowskiego *Le Sobotier*, 4500 fr., *Retour de l'école*, 4500 fr.

Polityka zakupów dzieł sztuki przez Departament Sztuki MWRiOP do Zbiorów Państwowych była krytykowana w prasie za zbyt mało dzieł wybitnych, a zbyt dużo słabych artystycznie.

⁹⁹ Zbiory Specjalne Biblioteki IS PAN, sygn. 1132 - II / 15; W.H., *Galeria sztuki polskiej w kamienicy Baryczków w Warszawie*, „Tygodnik Ilustrowany” 16 IV 1932, nr 16, s. 253; Recenzja z wystawy w kamienicy Baryczków, „Polska Zbrojna” 5 V 1932, nr 124; Wł. Skoczylas, *Państwowa galeria sztuki polskiej w kamienicy Baryczków*, „Gazeta Polska” 16 III 1932; T. Czyżewski, *Galeria sztuki polskiej*, „Kurier Polski” 3 V 1932, nr 122; St. Porhorska-Okolow, *Sztuka współczesna góruje nad retrospektywną. Galeria sztuki polskiej w kamienicy Baryczków*, „Kurier Czerwony” 16 III 1932; J. Kleczyński, *Państwowa galeria sztuki polskiej*, „Kurier Warszawski” 1 V 1932, nr 120.

¹⁰⁰ W.H., *op.cit.*, s. 253.

¹¹¹ W. Wierzbicki, *Galeria polskiej sztuki u Baryczków. Poznajcie ojców i dziadów współczesnych naszych malarzy*, „Kurier Poranny” 2 IV 1936, s. 6.

¹⁰² T. Czyżewski, *Galeria sztuki polskiej*, „Kurier Polski” 3 V 1932, nr 122; Pismo Naczelnika Wydziału Sztuki Zawistowskiego do Ministra z dnia 29 IV 1937 r. - AAN, zespół MWRiOP, Wydział Sztuki, Dyrekcja Zbiorów Państwowych, sygn. 7058, s. 231, 232.

•oj Wystawa w Zamku Królewskim w Warszawie, „Goniec Krakowski” 6 IV 1923.

¹⁰⁴ AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7059, s. 24.

¹⁰⁵ Zakupy Dyrekcji Zbiorów Państwowych w latach 1920-1938. Zbiory Specjalne Biblioteki IS PAN, Komisariat Państwa, sygn. 1132 - II/ 61 - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7071, s. 184, sygn. 7099.

¹⁰⁶ J. Kleczyński, *Współczesna sztuka polska na Zamku Królewskim*, „Kurier Warszawski” 3 IV 26.

¹⁰⁷ J. Czajkowski, *Polityka sztuki polskiej*, „Kurier Poznański” 2 IV 1926, nr 165; J. Czajkowski, *Polityka sztuki w Polsce, z powodu otwarcia wystawy Zbiorów Państwowych na Zamku Królewskim*, „Warszawianka” 28 VII 1926.

¹⁰⁸ AZK, AD III 2/7, Fot VIII 1/ 156, zaproszenie na otwarcie wystawy; W. Bunikiewicz, *Historia Łazienek królewskich w obrazach i planach*, „Kurier Warszawski” 3 X 1937.

¹⁰⁹ B.Si, *Metamorfozy Pałacu Łazienkowskiego z ciekawej wystawy w Pałacu Łazienkowskim w Warszawie*, „Sztuka i Film” 1937, s. 17.

¹¹⁰ Materiały dotyczące prac konserwatorskich prowadzonych w ramach PZS znajdują się w zespole MWRiOP - AAN, sygn. 7024 - konserwacja zabytków, układ wg miejscowości; sygn. 7026,

Wawel, wycinki prasowe dotyczące restauracji zamku; sygn. 7056, sprawozdania z komisji konserwatorskich dotyczących Wawelu; sygn. 7094 konserwacja Zbiorów Państwowych 1920-1927 i 1938; sygn. 7095, konserwacja ram. W Zbiorach Specjalnych IS PAN, zespół Komisariatu Rządu na m.st. Warszawę z lat 1920-1939. Wydział K, Oddział KS, nr inw. 1135 - akta dotyczące przebiegu prac konserwatorskich na Zamku, w Belwederze i Łazienkach.

¹¹¹ Jan Rutkowski, konserwator dzieł sztuki. Ukończył Szkołę Sztuk Pięknych w Dreźnie i ASP w Monachium. Studiował we Francji i Włoszech. Przeprowadził konserwację obrazów *Matki Boskiej Częstochowskiej*, *Ostrobramskiej*, *Kodeńskiej*. Uczestniczył w konserwacji ołtarza Wita Stwosza w kościele Mariackim - *Czy wiesz, kto to...*, cz. II, s. 265.

¹¹² Maria Bułhak urodziła się 2 V 1885 r. Ukończyła Akademię Sztuk Pięknych w Krakowie. Studiowała malarstwo we Florencji i Paryżu. Pracowała w Towarzystwie Opieki nad Zabytkami w Moskwie. W latach 1919-1921 nauczwała w szkole zawodowej. Prowadziła także samodzielny warsztat tkacki. Konserwowała na Wawelu, w Belwederze i Muzeum Narodowym w Warszawie. Od 1934 r. była konserwatorem Skarba Katedralnego w Płocku. Ogłosiła szereg artykułów z dziedziny konserwacji zabytków - *Czy wiesz, kto to...*, cz. I, s. 86.

¹¹³ Jan Biernacki w latach 1894-1900 studiował rzeźbę w pracowni Antoniego Olesińskiego i jednocześnie uczył się rysunku na niedzielnych kursach Warszawskiej Klasy Rysunkowej pod kierunkiem m.in. W. Gersona. Wystawiał w Zachęcie. Wyjechał na studia rysunkowe do Paryża. Od 1919 r. wykładał modelunek w Miejskiej Szkole Sztuk Zdobniczych i Malarstwa w Warszawie, także rzeźbę na Politechnice Warszawskiej. *Słownik Artystów Polskich*, Warszawa 1993, 1.1, s. 164.

¹¹⁴ Pismo z 16 XII 1922 r., dyrektora Tretera, stwierdzające konieczność zatrudnienia rzeźbiarza Niemirskiego do robót konserwatorsko-rzeźbiarskich w pracowni prof. Biernackiego - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7072, s. 280.

¹¹⁵ Stanisław Roman Lewandowski urodził się w 1867 r. Studiował historię sztuki i archeologię na Uniwersytecie Jagiellońskim. Uczył się rysunku w pracowni Jacka Malczewskiego. Książę Czartoryski ufundował mu stypendium na dalszą naukę w Wiedniu w Cesarskiej Akademii Sztuk Pięknych. Przez dwa lata uczył się na wydziale rzeźby pod kierunkiem prof. Edmunda Hellmera. W 1884 r. przyjęty został na wyższe studia rzeźbiarskie do Szkoły Kompozycyjnej, gdzie studiował pod kierunkiem Karola Kundtmanna - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 3967, 7099 s. 399.

u' Rachunek za wykonane prace wystawiony 8 III 1934 r. w Łazienkach - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7094, s. 108.

¹¹⁷ Akta intendentury Zamku, 1924-1926, 18 IV 1925 r. - AAN, zespół Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP, sygn. 87.

¹¹⁸ Feliks Wincenty Łopieński. Brązownik i medalier. Uczęszczał do Zgromadzenia Kupców w Warszawie i Szkoły Rysunkowej. Uczył się brązownictwa i cyzelstwa pod kier. swego ojca Jana w warszawskiej fabryce platerów Norblina i Braci Buch. W 1884 r. wspólnie z bratem Grzegorzem otworzył pracownię brązów artystycznych pod nazwą Bracia Łopieńscy - *Słownik Artystów Polskich*, Warszawa 1993.

¹¹⁹ Protokół z posiedzenia Komisji Rzecznawców przy Dyrekcji Zbiorów Państwowych, 2 IV 1925 r. - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7071, s. 158.

¹²⁰ Wspomnienia córek K. Brokla, Janiny Sulkiewicz i Jadwigi Radlińskiej - AZK zespół K. Brokla.

¹²¹ AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7071, s. 81, z dnia 31 VII 1924 r., Regulamin Pracowni Konserwatorskiej Obrazów przy Dyrekcji Zbiorów Państwowych - projekt.

¹²² Wydział Sztuki, Gmachy Reprezentacyjne Rzeczypospolitej 1919-1923, 1930-1936, s. 23. Protokół nr 32 posiedzenia Komisji konserwatorsko-architektonicznej i wyposażenia wnętrz z dnia 6 V 1933 r. - AAN, MWRiOP, sygn. 7056.

¹²³ Artysta malarz, profesor malarstwa w Szkole im. Konrada Krzyżanowskiego, konserwator obrazów.

¹²⁴ Artysta malarz, profesor w warszawskiej Szkole Sztuk Pięknych, konserwator obrazów.

¹²⁵ Artysta malarz, dyrektor Muzeum Rzemiosła i Sztuki Stosowanej, konserwator dzieł sztuki.

¹²⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 7094, s. 54.

¹²⁷ *Ibidem*, sygn. 7094, s. 56.

¹²⁸ Protokół z Komisji 6 grudnia 1922 r. - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7056.

¹²⁹ Protokół Komisji z 13 lutego 1922 r.; A. Król, *Zamek Królewski w Warszawie. Wybór i opis cenniejszych zabytków i dzieł sztuki*, Kraków 1926, s. 29. Domaniewski zaproponował wprowadzenie między elementy więzby dachowej konstrukcji stalowej, oparcie jej na najgrubszych murach i podwieszeniu stropu z plafonem. Pracę wykonała Firma Rudzki, specjalizująca się w konstrukcjach mostowych w latach 1923-1924 - AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7056.

¹³⁰ Protokół Komisji Konserwatorskiej z dnia 20 VI 1924 r. z badań przeprowadzonych nad stanem konserwacji plafonu Bacciarellego w Sali Asamblowej, podpisany przez Rutkowskiego, Turczyńskiego i Skórewicza. - AAN, MWRiOP, sygn. 7094, s. 63.

¹³¹ AAN, MWRiOP, Wydział Sztuki, Gmachy Reprezentacyjne, 1919-1923, 1930-1936, sygn. 7056, Protokół z narady Komisji Robót na Zamku Królewskim w Warszawie z dnia 6 XII 1922 r.; A. Król, *Zamek Królewski w Warszawie. Wybór i opis...*, s. 29.

¹³² AAN, MWRiOP, sygn. 7076, Wydział Sztuki, Wycinek z „Gazety Warszawskiej” 9 V 1923, nr 125, *Zamek Królewski. Gabinet Konferencyjny*.

Pokój Żółty - K. Broki, *Przewodnik po Zamku Królewskim w Warszawie*, Warszawa 1936, s. 20-22, podaje, iż malowidła ściennie z epoki Księstwa Warszawskiego, odnalezione pod tapetą, zostały odnowione w roku 1925 przez W. Borowskiego. Pokój Zielony - malowidła ściennie z epoki księstwa Warszawskiego, odnalezione pod tapetą i odnowione w roku 1925 przez Edwarda Trojanowskiego. Supraporty malował Tadeusz Pruszkowski. Sala Rady - A. Król, *Zamek Królewski w Warszawie. Wybór i opis...*, s. 36; AAN, zespół MWRiOP, sygn. 7076, Wydział Sztuki, wycinek z „Kuriera Warszawskiego” nr 279, październik 1923 r.; *Na Zamku Królewskim*, „Przegląd Wieczorny” 20 IX 1923, nr 214, *Pokój Straży Marszałkowskiej* - AAN, MWRiOP, sygn. 7056, Wydział Sztuki, Gmachy Reprezentacyjne Rzeczypospolitej 1919-1923, 1930-1936. Protokół posiedzenia Komisji w sprawie robót na Zamku Królewskim w lokalu Zarządu Gmachów Reprezentacyjnych Rzeczypospolitej z dnia 17 V 1921 r.

¹³³ Opinia konserwatora Jana Rutkowskiego z dnia 13 VII 1925 r. kierowana do Dyrektora Zbiorów Państwowych - AAN, MWRiOP, sygn. 7094, s. 64.

¹³⁴ Wykaz obrazów przesłanych do Pracowni prof. Jana Rutkowskiego z Łazienek 5 czerwca 1924 r., s. 57 - Kosztorys prac, 14IV1924 r. - AAN, MWRiOP, sygn. 7094, s. 59.

¹³⁵ AAN, zespół MWRiOP, Wydział Sztuki, konserwacja zabytków ułożona według miejscowości, 1924-1939. Sygn. 7072, s. 95, 157, 162.

¹³⁶ AAN, MWRiOP, sygn. 7094, s. 3.

¹³⁷ *Ibidem*, s. 3.

¹³⁸ Jadwiga Handelsmanowa, prywatnie żona historyka Marcelego, była artystką kilimiarką. Ukończyła ASP w Warszawie oraz szkołę tkactwa w Berlinie i Sztokholmie. Założyła Towarzystwo Zdobnictwa i była jego prezesem. Uczestniczyła w licznych wystawach. Za swe prace otrzymała Grand Prix w Paryżu - *Czy wiesz, kto to...*, t. 2, s. 103.

¹³⁹ AAN, MWRiOP, sygn. 7094, s. 42, 43.

¹⁴⁰ *Ibidem*, s. 47. Protokół z Komisji Konserwatorskiej w sprawie naprawy brązów z dnia 12 II 1923 r., s. 49; z dnia 18 VII 1923 r., s. 52; z dnia 22 IX 1923 r.

¹⁴¹ Protokół komisji konserwatorskiej poświęconej rzeźbom, s. 77. List rzeźbiarza Ludwika Niemirskiego do p. Biernackiego, konserwatora rzeźb w Zarządzie Gmachów Reprezentacyjnych, pisanym 28 XI 1922 r. - AAN, MWRiOP, sygn. 7094, s. 73.

¹⁴² Komisja konserwatorska poświęcona rzeźbom z 18 I 1923 r. - AAN, MWRiOP, sygn. 7094, s. 770.

¹⁴³ Odrestaurowane rzeźby to m.in: figury *Aurory, Fauna, Chronosa, biust Ajaksa* (w 1922). (W 1923) *biust Aleksandra Wielkiego*; w *Gabiniecie Chińskim*: 2 biusty kobiece i *Wenus z kąpieli*

wychodząca; w Sypialni Króla: Posążek bahantki; w Sali Balowej: Króla Midasa, Marsjasza, Herkulesa. Ponadto: 5<Z>* z koźlęciem, £?<?&* z łabędziem, Figura leżąca z palmą złoconą, popiersie Diany, Amorka, Pompejusza Wielkiego, Scypiona Afrykańskiego. Orestaurowano 12 podstaw przy popiersiach brązowych w Sali Rycerskiej Zamku.

¹⁴⁴ Protokół z konferencji z 30 III 1925 r. w sprawie inwentaryzacji i konserwacji zbiorów wilanowskich, s. 108. Pismo z 2 IV 1925 r. do Zarządu Pałacu w Wilanowie w sprawie konserwacji zbiorów wilanowskich. Galeria obrazów została zinventaryzowana przez J. Młodeckiego (od 12 XI 1924 do 28 III 1935). Przedstawił on opinię o stanie zachowania obiektów. Komisja wytypowała obrazy do konserwacji. Wydano opinię o konieczności zorganizowania galerii i rozmieszczenia obrazów wg zasad muzeologicznych. W konferencji uczestniczyli: J. Wojciechowski - Naczelnik Wydziału MWRIOP, dr Wojciech St. Turczyński - Dyrektor Zbiorów Państwowych; T. Wiśniewski - Konserwator m.st. Warszawy; prof. J. Rutkowski, Kierownik Pracowni Konserwacji Obrazów Dyrekcji Zbiorów Państwowych; J. Młodecki; dr J. Przeclawski - kustosz zbiorów wilanowskich - AAN, MWRIOP, sygn. 7094, s. 109.

¹⁴⁵ Protokół Komisji Konserwatorskiej dotyczący konserwacji kościoła w Spale. Postanowiono wykonać nowe witraże wg projektu prof. Mieczysława Kotarbińskiego i drewniane rzeźby: Chrystusa, Matki Boskiej i Jana Ewangelisty oraz grupy przedstawiającej św. Cecylię z chórem aniołów. Do prezbiterium proponowano wykonać drewniane fotele, których zaprojektowaniem miał się zająć prof. Skórewicz - AAN, MWRIOP, sygn. 7094, s. 111.

¹⁴⁶ AAN, Zbiór Kancelarii Cywilnej Prezydenta RP, sygn. 88, s. 504, Zarząd Gmachów Reprezentacyjnych. Projekt budżetu [bez daty, 1923?]; AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7073, s. 3, Projekt budżetu Dyrekcji Zbiorów Państwowych na rok 1925; Projekt budżetu Dyrekcji Zbiorów Państwowych na rok 1926 - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7073, s. 7.

Projekt budżetu Dyrekcji Zbiorów Państwowych na rok 1928/1929 - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7073, s. 14-19.

¹⁴⁷ Uzasadnienie projektu budżetu na rok 1928/1929, p. 10 - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7073, s. 17, 18.

¹⁴⁸ Umowa między St. Duninem Karwickim a Dyrektorem Zbiorów Państwowych Wojciechem St. Turczyńskim z dnia 22 VII 1924 r. - AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7100, s. 3.

i« w 1936 r. Kazimierz Broki opracował kolejną wersję przewodnika po Zamku, poszerzoną o informacje historyczne, relacje o aktualnym stadium prac konserwatorskich. Przy obrazach pochodzących z galerii Stanisława Augusta podał jej numer katalogu. Maszynopis tej pracy (dwa egzemplarze) znajduje się w Archiwum Zamku Królewskiego. W AAN, zespół MWRIOP, sygn. 7100, s. 17-25, fragment *Historia Zamku, Westibul i Schody*.

¹⁵⁰ Obejmuje on wszystkie obiekty ze zbiorów państwowych z zaznaczeniem tych, które znajdują się na wystawie.

¹⁵¹ AAN, MWRIOP,teczka 6998.

¹⁵² „Gazeta Lwowska” 21 XII 1922, nr 278; „Kurier Warszawski” 19 XII 1922, nr 348. Pocztówki te wykonano w technice fotograwiury, która stanowiła wówczas ostatnie osiągnięcie techniki reprodukcyjnej. W Dziale Ikonografii Muzeum Narodowego znajduje się komplet tych pocztówek, wykonanych na kremowym papierze z drukiem w kolorze sepia. W archiwum Zamku Królewskiego są cztery z nich, przedstawiające elewację saską i skrzydło południowe oraz dwie Sali Balowej.

¹⁵³ Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości od 1911 do 1935, w ciągu 24 lat działalności, zorganizowało 32 wystawy. Wśród nich kilka na bazie zbiorów państwowych: w 1916 *Siedziby królewskie w Warszawie (Zamek, Łazienki)*; 1922 *Warszawa za Stanisława Augusta (obrazy B.B. Canaletta odzyskane z Rosji)*, 1923 *Arrasy Jagiellońskie odzyskane z Rosji*, 1928 *Zbiory Polskiego Muzeum Narodowego w Rapperswilu*, 1929 *Wystawa Rewindykacyjna Zbiorów Państwowych (wybór dzieł i pamiątek narodowych odzyskanych z Rosji na podstawie Traktatu Pokojowego w Rydze)*. Towarzystwo Opieki nad Zabytkami Przeszłości wydawało katalogi wystaw. Do ekspozycji związanych z kolekcją zbiorów państwowych ukazały się: A. Lauterbacha i J. Wojciechowskiego, *Siedziby królewskie w Warszawie, Zamek, Łazienki, VII wystawa, 1916*; T. Sawickiego, *Bernardo Bellotto Canaletto i jego widoki Warszawy, XV wystawa TOnZP; Warszawa 1922*; *Sztuka Polska w Zbiorach Państwowych, katalog XXIV wystawy TOnZP; Warszawa 1927*; *Zbiory Polskiego Muzeum Narodowego w Rapperswilu, katalog XXV wystawy TOnZP, Warszawa 1928*; *Wystawa rewindykacyjna zbiorów państwowych. Wybór dzieł sztuki i pamiątek narodowych odzyskanych z Rosji na podstawie traktatu pokojowego w Rydze, Warszawa 1929*.

Wanda Wojtynska

THE ACTIVITIES OF NATIONAL COLLECTIONS OF ART

SUMMARY

This paper discusses the activities of an institution which, for seventeen years of the interwar period, was responsible for looking after the national collection of works of art. After the First World War, the State did not possess any art collections. The opportunity to establish such a collection arose after the Treaty of Riga in 1921 because it was then that the items which the Russian had plundered following the partition of 1772 were returned to Poland. This institution had the task of looking after historical collections, using them to fill the interiors of museums and State reception rooms and also to compile inventories and oversee conservation work. The National Collections of Art laid the foundations for collecting contemporary Polish art. They organized temporary exhibitions and published works mainly based on their own collections.

No monograph was written about the institution despite the fact that it played a significant role in organizing museums before the war. This article is based mainly on materials from the archives of the Ministry of Education and Religious Affairs, the Office for Civil Affairs of the President in the Central Archives of Modern Records and the Special Collections in the Library of IS PAN (The Institute of Art - Polish Academy of Sciences). In the seminar held in October 2005, devoted to two hundred years of organizing museums in Warsaw, I gave a lecture on the functioning of this institution. Discussing the activities of the National Collections of Art is the continuation of a theme undertaken earlier and it could contribute to more comprehensive knowledge being obtained on the pre-war National collections of works of art.